

Наталія Білоус

**Приватні міста Київського воєводства
в першій половині XVII ст.:
кількість, особливості розвитку
та функціонування**

У статті вперше в українській історіографії розглядаються типологія, функції, кількісні характеристики та особливості розвитку приватних міст Київського воєводства у першій половині XVII ст. Застосовано умовний поділ на привілейовані міста (з магдебурзьким правом), що склали третину від усіх міст, та непривілейовані, які становили більшість. Ґрунтуючись на змісті збережених міських привілеїв, відтворено специфіку перебігу урбанізаційного процесу в цьому регіоні як пограничній зоні.

У додатку подано перелік відомих на сьогодні приватних міст і містечок Київщини та їх власників станом на 1640-і роки, що засвідчує високий рівень урбанізації регіону.

Ключові слова: приватні міста, магдебурзьке право, привілеї, пограниччя, Київське воєводство, XVII ст.

The article marks Ukrainian historiography's first attempt to analyse the typology, functions, quantitative characteristics and particularities of the development of private towns of the Kyiv Voivodeship in the first half of the 17th century. The towns are provisionally subdivided into the ones with privileges that were granted the Magdeburg Laws (about a third of all towns), and the unprivileged, constituting the majority.

Specificity of process the urbanization in the region as well as periphery is reconstructed based on the content of stored municipal privileges.

Appendices include a list of all private towns and townships known to date of the Kyiv region in the 1640s, complete with the names of their owners, which implies that the region was highly urbanized.

Keywords: private towns, Magdeburg Law, privileges, borderlands, Kyiv Voivodeship, 17th century

Приватновласницькі міста в країнах Центрально-Східної Європи виникли у XIII ст., а в наступному столітті вони вже чисельно переважали королівські¹. Стрімкий розвиток міст відбувався в руслі соціально-економічних перетворень, чому сприяло запозичення західних організаційних взірців міського життя, зокрема, магдебурзького права. На початок XVI ст. центральні й західні землі Польського королівства були оптимально насичені міськими осередками, яких нараховувалося 819 (у т. ч. міста Червоної Русі і Західного Поділля)². У Великому князівстві Литовському цей процес розпочався за правління Казимира Ягеллончика (1440–1492 рр.), що було пов'язано з завершенням воєн і стабілізацією політичної обстановки в державі, розвитком внутрішнього ринку і зовнішньої торгівлі.

Наприкінці XV ст. ціла низка міст, у т. ч. Київ, отримали привілеї на магдебурзьке право, але активний урбанізаційний рух у Київському воєводстві розпочався значно пізніше — після Люблінської унії 1569 р., яка стала поштовхом для заснування не лише нових королівських, а й чисельних приватних міст з одночасним або пізнішим наданням їм магдебурзького права³. Цим процесам сприяла прихильна політика правлячих кіл по відношенню до нових міст. Свідченням тому є, зокрема, ухвалення 1587 р. на варшавській конфедерації «Bezpieczeństwa miast i miasteczek ze wszelkiej kondycji ludem prawa ich wcale zachowując» та видана 1598 р. «Approbacja miasteczek nowych»⁴.

У XVI ст. поставали переважно середні і малі міста, що було характерною особливістю урбанізаційного процесу в Речі Посполитій. Пов'язувалося це з затребуваністю на такі осередки у зв'язку з соціально-економічними змінами в суспільному поділі праці, що було обумовлено розвитком фільваркового господарства, необхідністю заповнення й ущільнення існуючої міської мережі містами з окресленими функціями — економічними, соціальними, культурними чи політичними⁵. За підрахунками Р. Щигла, на початок XVII ст. на коронних землях нараховувалося загалом 932 міста⁶.

¹ *Opas T.* Miasta prywatne a Rzeczpospolita // *Kwartalnik Historyczny*. — R. LXXVIII. — Z. 1. — Warszawa, 1971. — S. 28.

² *Щигел Р.* Проблеми урбанізації Центральної Європи у XII–XVI ст. // *Проблеми слов'янознавства*. — Вип. 42. — Львів, 1990. — С. 21.

³ *Bilous N.* Wpływ unii lubelskiej na rozwój urbanizacji województwa kijowskiego // *Unia lubelska z 1569 roku. Z tradycji unifikacyjnych I Rzeczypospolitej* / Red. T. Kempa, K. Mikulski. — Toruń, 2011. — S. 201–208.

⁴ *Volumina legum Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae ab anno 1347 ad annum 1780* / Wyd. J. Ohryzko. — Petersburg, 1859. — Vol. 2: Ab anno 1550 ad annum 1609. — S. 229, 378; *Opas T.* Miasta prywatne a Rzeczpospolita ... — S. 28–29.

⁵ *Wyrobisz A.* Małe miasta w Polsce w XVI i XVII w. // *Miasta doby feudalnej w Europie Środkowo-Wschodniej. Przemiany społeczne a układy przestrzenne* / Pod red. A. Gieysztor, T. Roslanowskiego. — Warszawa-Poznań-Toruń, 1976. — S. 177–178; *Szczygiel R.* Udział magnaterii w urbanizacji ziem polskich w XVI wieku // *Acta Universitatis Wratislaviensis*, nr 945. Historia LXVI. — Wrocław, 1988. — S. 249–250.

⁶ *Szczygiel R.* Lokacje miast w Polsce XVI wieku. — Lublin 1989. — S. 102.

Типологія та функції міст

Пізньосередньовічне і ранньомодерне місто за своєю суттю було багатофункціональним. До окремої категорії належали міста, що виконували адміністративно-судові функції, були резиденціями володаря або його намісника, урядників вищого рангу з їх дворами і службою, які розташовувалися в замку (городі). Там же відбувалося судочинство. Міста були центрами релігійного життя, де знаходилися монастирі та різні сакральні споруди. Водночас вони були важливими осередками виробництва ремісничої продукції і торгівлі, необхідними для розвитку локального ринку, сприяли обміну товарами з сільським населенням.

Г. Ловмянський виділяв три типи міських осередків. До першого належали міста на руському праві, що були центрами земель, відносились до державного домену. До другого типу історик зарахував міста, що утворювали одну адміністративну одиницю з землею, де вони знаходились, і підлягали місцевій владі. До третього належали новозасновані міста (пол. *na surowym korzeniu*). Зацікавлення держави у заснуванні та розвиткові нових міст, а разом з тим сільської округи (волості), що їх оточувала, було фактом беззаперечним, оскільки це примножувало доходи державного скарбу⁷. Ці ідеї розвинув С. Александрович, дослідивши розвиток і функції численних у Великому князівстві Литовському поселень, що займали проміжне місце між містом і селом⁸. Як відомо, аграрний характер був притаманний більшості тогочасних міст Східної Європи. Згідно з Є. Охманським, сільськогосподарські заняття були головним джерелом утримання людності містечок, які водночас мали всі атрибути міста: ринок, корчми, крами, ремісниче виробництво⁹. Ю. Бардах з правничої точки зору вирізняв три типи міст: на магдебурзькому (або хелмінському) праві; міста з війтівською владою, але без самоврядних органів; міста на руському (литовському) праві¹⁰.

Окреслені типи та функції міст були властиві і містам Київського воєводства у ранній новий час. Утім, з огляду на прикордонний статус цього регіону, однією з найважливіших функцій була оборонна. Королівська влада,

⁷ *Łowmiański H.* Wchody miast litewskich // *Ateneum Wileńskie*. — R. 1. — Wilno, 1923. — S. 402–404; *Początki Polski*. — T. VI. — Cz. 2. — Warszawa, 1985. — S. 649–655; *Pietkiewicz K.* Wielkie Księstwo Litewskie pod rządami Aleksandra Jagiellończyka. *Studia nad dziejami państwa i społeczeństwa na przełomie XV i XVI w.* — Oświęcim, 2014. — S. 205.

⁸ *Alexandrowicz S.* *Studia z dziejów miasteczek Wielkiego Księstwa Litewskiego*. — Toruń, 2011. — S. 19–92.

⁹ *Ochmański J.* W kwestii agrarnego charakteru miast Wielkiego Księstwa Litewskiego // *Studia Historica w 35-lecie pracy naukowej Henryka Łowmiańskiego*. — Warszawa, 1958. — S. 293–294.

¹⁰ *Bardach J.* Miasta na prawie magdeburskim w Wielkim Księstwie Litewskim od schyłku XIV do połowy XVII w. // *Kwartalnik Historyczny*. — R. 87. — Warszawa, 1980. — S. 27–33; *Ustrój miast na prawie magdeburskim w Wielkim Księstwie Litewskim do połowy XVII w.* // *O dawnej i niedawnej Litwie*. — Poznań, 1988. — S. 72–119.

декларуючи своє зацікавлення і потребу у колонізації нових земель та будівництві оборонних споруд, не мала на це достатніх коштів. З тієї причини її участь у цих процесах обмежувалася заохоченням приватних ініціатив. Король Стефан Баторій та його наступник Зигмунт III чинили спроби передати незаселені землі «заслуженим особам» за військові заслуги. Однак їхні дії викликали спротив сейму, який неохоче погоджувався на передачу таких земель у приватні руки. На такий крок сейм у XVI ст. погоджувався лише кілька разів. У 1581 р. князь Кирик Ружинський за особливі військові заслуги отримав привілей на урочище Котельня під Житомиром, де згодом виникло місто з замком і ринком¹¹. У 1590 р. черкаський староста Олександр Вишневецький виборов собі право на володіння «неужитками над річкою Сула», де з часом постала ціла латифундія з кількома містами і, зокрема, місто, назване на його честь, — Олександрів, або Лубни, якому майже одразу було надано магдебурзьке право¹². Того ж року Станіслав Жолкевський одержав право на володіння містами Горошин і Сліповрод, але втратив їх на користь князів Вишневецьких, натомість у 1597 р. отримав м. Бориспіль¹³. Але в XVII ст. такі надання стали якщо не нормою, то частими випадками. Так, схоже, що давня королівщина — Чорнобиль з навколишніми селами — була передана у приватні руки литовських магнатів Сапег, які згадуються як дідиці цього маєтку¹⁴. Згідно з королівським привілеєм від 23 лютого 1645 р. відбулася передача королівщини м-ка Демидів з присілками у приватні руки — Івану Тишкевичу¹⁵. У 1646 р. князь Ярема Вишневецький отримав привілей від короля Владислава IV на міста Гадяч і Бобринь¹⁶.

При заснуванні кожної міської осади належало в першу чергу врахувати усі можливості і потребу захисту від частих нападів татарських загонів, а також потенційну загрозу з боку Московської держави. Тому закладення нового міста розпочинали з будівництва замку. Локаційні привілеї не дають можливості прослідкувати цю тенденцію. За браком міських книг такі згадки вдалося віднайти в гродських книгах, де зафіксовано інформацію про те, що

¹¹ Российский государственный архив древних актов (далі — РГАДА). — Ф. 389. — Оп. 1. — Д. 216. — Л. 217 об. — 219 об.

¹² РГАДА. — Ф. 389. — Оп. 1. — Д. 197. — Л. 37 об.–38 об.; *Volumina legum*. — Т. 2. — С. 318.

¹³ *Volumina Legum*. — Т. 2. — С. 318; *Litwin H.* Napływ szlachty polskiej na Ukrainę 1569–1648. — Warszawa, 2000. — С. 70.

¹⁴ *Rulikowski E.* Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich / Pod red. F. Sulimowskiego, B. Chlebowskiego (dalej — SłgeogrKP). — Warszawa, 1880. — Т. 1. — С. 751–753.

¹⁵ Upis przywileju Jknci na miasteczko Demidow z przysiółkami Iwanu Tyszkiewiczzu // Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського НАНУ. Інститут рукопису (далі — НБУВ. ІР). — Ф. І. — № 4104, П-662.

¹⁶ Oblata przywileju od Władysława IV xięciu Michałowi Wiśniowieckiemu na dobra Hadiacze i Bobryk (12.06.1646) // НБУВ. ІР. — Ф. І. — № 4104, 1036.

майже у кожному більш-менш значному містечку Київського воєводства знаходився замок або «замочек», фортифікаційні споруди. Будувалися переважно дерев'яні або дерев'яно-земляні конструкції¹⁷. Багато лівобережних містечок оточували земляним валом і частоколом, а також ровом. Використовували й природні оборонні умови, розміщуючи поселення на пласких вершинах пагорбів.

Характерно, що поява нових міст тягнула за собою появу нових сіл, що їх оточували. Люди, які осідали в них, могли уникнути нападів татар, сховавшись завчасно за стінами таких «замочків». Як відомо, татари рідко атакували добре укріплені замки, їхня тактика полягала на блискавичному нападі і стрімкому відступі. Тому швидкими темпами навколо нових міст виникали волості¹⁸.

Суттєвим недоліком багатьох таких дерев'яних «замочків» була нестійкість до пожеж. Так, 1638 р. слуга Федора Тиші-Биковського вніс протестацію до житомирських книг про знищення вогнем його маєтності у Ходоркові: «15 февраля праве ополночи, кгда люди были вси сном обтяжоны, не ведат от чого през што и з якое причины чили з умислу запаленя людского, чили за неопатрностью якою з допущеня Божого башта, на которой его млст мешкане свое мел, которая се была от большого погореня зостала тилко сама одна, гдыж и в року прошлом 1637 на ден свята руского Богоявления албо Крещеня пана Избавителя нашего, также в том дворе дом зо всим на все згорел, в который час также сила речей погорела и самих изб сем белых згорело, толко што ся одна вышменованая башта зостала, на которой то баште все зховане и субстанция протестуючого была под час тривога и небезпеченства од неприятеля Крижа святого... привилей на Ходорков, также вси привиле на маєтности ходорковские»¹⁹. Того ж року запалав корнинський замок, де в полум'ї пожежі згоріли всі привілеї на маєтності, документи приватноправового характеру та київські земські книги за цей же рік, що їх перед тим туди завіз власник замку — київський земський писар Федір Сушанський Проскура²⁰.

Кількісні характеристики

Спроби підрахувати кількість міст у Київському воєводстві чинили як українські, так і польські історики. У польській історіографії цю проблему вперше порушив наприкінці XIX ст. А. Яблоновський. Згідно з його

¹⁷ Кондратьєв І. Любецьке староство (XVI — середина XVII ст.). — Чернігів, 2014. — С. 130–134.

¹⁸ Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. — Вид. III. — К., 2006. — С. 167–170.

¹⁹ Центральний державний історичний архів України у м. Києві (далі — ЦДІАУК). — Ф. 11. — Оп. 1. — Спр. 9. — Арк. 215.

²⁰ Там само. — Арк. 139.

підрахунками, у 30-х рр. XVII ст. у Київському воєводстві нараховувалося 206 міст, з яких 46 були королівськими, 150 — приватними, 10 належали духовним власникам²¹. Згідно з даними В. Бобінського, який використовував переважно опубліковані джерела, у воєводстві у той період нараховувалося загалом близько 290 міст та містечок²².

Останнім такі підрахунки проводив В. Бучко, за даними якого у регіоні в період 1601–1648 рр. було 216 міст: 39 королівських, 171 приватне, 6 належали духовним власникам, а за період 1500–1648 рр. — 290 міст: 57 королівських, 220 приватних і 13 духовних²³. Однак у своєму дослідженні автор не підкріпив ці дані відповідними джерелами, не представив жодних реєстрів міст, тому їх належало б верифікувати.

Ближчими до істини можна вважати підрахунки українських істориків І. Крип'якевича і О. Компан, які досліджували залюднення України перед Хмельниччиною і справедливо вважали занадто заниженими кількісні дані польських істориків. На думку І. Крип'якевича, у цьому регіоні на кінець 40-х рр. XVII ст. нараховувалося 385 міст (королівських і приватних), з яких 200 виникло у першій половині XVII ст.²⁴ О. Компан зазначала, що внаслідок колонізації східних теренів України у першій половині XVII ст. постало близько 300 нових міст та містечок, з яких 80–90% були приватними²⁵.

Більш достовірні дані можна одержати, використовуючи матеріали з книг Коронної та Руської канцелярій, житомирської актової книги за 1640 р.²⁶, де вписано два податкових реєстри з переліками власників поселень у Київському воєводстві, та інших неопублікованих актових джерел. Значною інформативністю відрізняються регести, складені київськими канцеляристами наприкінці XVIII ст. з київських актових книг, що вціліли від попередніх пожеж київського міського архіву та загинули під час наступної — в 1811 р.²⁷ Отже, за нашими підрахунками, станом на 1646 р. було не менше як 329 приватних міст і містечок, серед них — 20 духовних (див.: Додаток до статті). Для 33 збереглися тексти привілеїв, що надавали їм магдебурзьке

²¹ Źródła Dziejowe. — Т. XXII: Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym; Т. XI: Ziemia Ruskie. Ukraina / Opisane przez A. Jabłonowskiego (далі — ŹD). — Warszawa, 1897. — S. 227–233, 241.

²² *Bobiński W.* Województwo kijowskie w czasach Zygmunta III Wazy. — Warszawa, 2000.

²³ *Buczko W.* Miasta prywatne w strukturze majątków magnackich na Kijowszczyźnie drugiej połowy XVI i pierwszej połowy XVII wieku // Patron i dwór. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI–XVIII w. — Warszawa, 2006. — S. 88.

²⁴ *Крип'якевич І.* Богдан Хмельницький. — К., 1954. — С. 34.

²⁵ *Компан О.* Міста України в другій половині XVII ст. // Історик Олена Компан. Матеріали до біографії / Упор. Я. Компан. — К., 2007. — С. 58–67, 111.

²⁶ ЦДІАУК. — Ф. 11. — Оп. 1. — Спр. 9.

²⁷ «Xiąg ziemskich i grodzkich Kijowskich w Kijowskim magistracie znajdujących się, zacząwszy od roku 1571 aż do roku 1646 z datą i essencją wypisana kwerenda» // НБУВ. ІР. — Ф. 1. — № 4104.

право; приблизно ще 70 зараховуємо до цієї ж категорії міст на підставі згадок у джерелах про війта, міських урядників, міських книг, ринкової площі. Інші приватні міста відносяться до категорії непривілейованих, які становили більшість у цьому регіоні.

Міста з магдебурзьким правом

В останній третині XVI — на початку XVII ст. чимало містечок Київського воєводства отримали привілеї на магдебурзьке право, що підносило їхній статус. Серед них, наприклад, були: Бишів (1581, підтв. — 1616)²⁸, Черняхів (1583)²⁹, Брусилів (1585)³⁰, Василів (1586)³¹, Паволоч (1589)³², Солтанів або Соловійов (1590)³³, Новий Ружинів або Бернава (1590)³⁴, Олександрів або Лобня (1592)³⁵, Михайлів або Пирятин (1592)³⁶, Форошня або Нехворощ (1593)³⁷, Горловичі (1593)³⁸, Лугини (1595)³⁹, Дідів (1596)⁴⁰, Рожайв (1596)⁴¹, Чартория (1605, підтв. 1635)⁴², Тетіїв (1606)⁴³, Новий Став (1616)⁴⁴, Самуельпіль (1616)⁴⁵ та ін. Варто зауважити, що в привілеях фіксувались в «ідеальному» для правлячих кіл вигляді правові положення, і, базуючись тільки на цих джерелах, неможливо зробити більш-менш повну реконструкцію реальної картини міського життя⁴⁶.

Привілеї на магдебурзьке право надавались як уже існуючим містам, так і новозаснованим. На відміну від королівських міст, де ініціаторами надань виступали старости або війти з міськими громадами, у приватних це були власники міст — світські або духовні особи, які власним коштом готові були

²⁸ РГАДА. — Ф. 389. — Оп. 1. — Д. 216. — Л. 224 об.–225; Д. 207. — Л. 40–41. Опубл.: Білоус Н. Магдебурзькі привілеї Бишева та його власники // Краєзнавство. — К., 2014. — № 1. — С. 58–63.

²⁹ РГАДА. — Ф. 389. — Оп. 1. — Д. 196. — Л. 218 об.–220.

³⁰ Там же. — Л. 353–354 об.

³¹ РГАДА. — Ф. 389. — Оп. 1. — Д. 198. — Л. 281–282.

³² Там же. — Д. 197. — Л. 9 об.–10 об.

³³ Там же. — Д. 199. — Л. 86 об.–87 об.

³⁴ Там же. — Д. 199. — Л. 118 об.–120.

³⁵ Там же. — Д. 197. — Л. 37 об.–38 об.

³⁶ Там же. — Д. 200. — Л. 62 об.–63 об.

³⁷ Там же. — Д. 217. — Л. 15–16.

³⁸ Там же. — Д. 200. — Л. 106 об.–107.

³⁹ Там же. — Д. 201. — Л. 27–28.

⁴⁰ Там же. — Д. 201. — Л. 91–92 об.

⁴¹ Там же. — Д. 200. — Л. 155–155 об.

⁴² Там же. — Д. 204. — Л. 81–82; Д. 214. — Л. 114–115 об.

⁴³ Там же. — Д. 204. — Л. 164 об.–167.

⁴⁴ Там же. — Д. 207. — Л. 52–53.

⁴⁵ Там же. — Д. 206. — Л. 148 об.–149 об.

⁴⁶ Ковальський Н.П. Источниковедение социально-экономической истории Украины XVI–XVII вв. — Днепропетровск, 1983. — С. 7–9.

засновувати нові поселення або розбудовувати існуючі і просили короля про надання їм відповідних привілеїв. Переважна більшість локацій у Київському воєводстві відбувалася завдяки представникам князівських родин (Острозькі, Заславські, Вишневецькі, Корецькі, Ружинські, Збараські, Чарторийські), а також родин шляхетського походження (Замойські, Немиричі, Тишкевичі, Сапегі, Калиновські, Лещинські, Любомирські, Ходкевичі, Собеські, Конєцпольські, Фірлеї, Потоцькі, Харленські, Тиші-Биковські, Суцанські-Проскури, Аксаки, Олізари, Лозки, Вороничі, Стрибилі, Макаревичі та ін.)⁴⁷. Загалом, за нашими підрахунками, представникам цих родин на Київщині належало не менше 227 міст та містечок, або 70%.

Чимало нових містечок засновували на місці порожніх давньоруських городищ, спустошених татарами. Так, привілей Стефана Баторія від 28 березня 1586 р. на локацію містечка Василева і водночас надання йому магдебурзького права отримав Мелетій Хребтович, володимирський та берестейський єпископ, архімандрит Києво-Печерської лаври. У привілеї зазначалося, що М. Хребтович на місці спустошеного городища над р. Стугною «на самомъ шляху татарскомъ ... на самом приворотъи от Диких поль белгородних ку великому ubezpieченъю от неприятеля поганства татар замок заложиль, будувати имеет, названое Василево осаживати почаль, якож хочет коштом и накладом своим... бил нам чолом абыхмо ласку нашу показали и ему того дозволили право майдебурское тому месту и подданым его надали...»⁴⁸.

Власники новолокованих містечок інколи змінювали первісну назву поселень, даючи їм нову, на свою честь. Так, князь Кирик Остафійович Ружинський на власному ґрунті, на татарських шляхах, на місці спустошеного городища Бернава «умыслил потребу ку безпеченю и заслоне панств коронных подлуг прав и волностей посполитых шляхетських коштом своим твержу, замок будовати и место садити ... а од титулу и прозвища свого стародавнего Новым Ружином назвати»⁴⁹. Подібна ситуація була з новозаснованими містечками Соловійов, перейменований його власником Іваном Солтаном на Солтанів, та Лобня, яке на свою честь Олександр Вишневецький перейменовував на Олександрів. Михайло Вишневецький осадив два містечка на урочищах Пирятин та Лопань і обом надав нової однакової назви, також на свою честь — Михайлів. Краківський воєвода Станіслав

⁴⁷ Яковенко Н. Українська шляхта кінця XIV — середини XVII ст. (Волинь і Наддніпрянщина). — К., 1993; Litwin H. Napływ szlachty polskiej na Ukrainę 1569–1648. — Warszawa, 2000; Tenże. Fakcje magnackie na Kijowszczyźnie 1569–1648 // Władza i prestiż. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI–XVIII w. / Red. J. Urwanowicz. — Białystok, 2003. — S. 47–70.

⁴⁸ РГАДА. — Ф. 389. — Оп. 1. — Д. 198. — Л. 281.

⁴⁹ Там же. — Д. 118 об.

Любомирський осадив містечко Любомир (сучасне смт Ставище Київської обл.) і надав йому магдебурзьке право⁵⁰.

За організаційний взірець для приватновласницьких міст мали слугувати королівські міста. У привілеях вказувалося на те, що магдебурзьке право надається «прикладом інших головних міст» — Кракова, Львова, Києва. Так у привілеї для Нового Ружина зазначалося: «... порядок водле помененого права майдеборского в месте головних в Кракове, ве Львове и инде заховуєте...»⁵¹. У привілеї Дідову, що належало київському митрополиту, рекомендувалося його власникові взоруватися на Київ: «...надаємо волности местские права майдеборского водлуг звичаю и порядку места нашего Киевского...»⁵².

У привілеях зазначалося про створення органів міського самоврядування: «перед врядом своим мейским мы в том моц и владност зуполну войтомъ, бурмистром, раде и всему уряду мейскому паволочскому даемъ во всехъ справахъ судовыхъ и в речахъ правовых, што водлугъ права майдеборского им належит судити, сказывати и въ инших водле артикуловъ того права подати» (Паволоч, 1589 р.)⁵³. Йшлося також про пріоритет власника у виборі міських урядників та їхню залежність від нього: «преречоному месту... право майдеборское и волность мескую надаем, што через войта, бурмистров, радец, иных урядников меских от Ивана Солтана... во всем порядке справовано и держано будет» (Солтанів, 1590 р.)⁵⁴. Найвищою судовою й апеляційною інстанцією для мешканців приватних міст були самі власники міст: «... там же их апеляцыйи правное до права звирхнего князя Ружинского и потомков его не боронити»⁵⁵.

При заснуванні нових поселень значна увага приділялася організації торгівлі та ремесла. В усіх без винятку привілеях для приватновласницьких міст Київського воєводства містився дозвіл на запровадження ярмарків і торгів. Найбільш поширеним варіантом було надання двох ярмарків. По одному надавалося Солтанову — на свято Воздвиження Чесного Хреста⁵⁶, Гоголіву на день Св. Петра⁵⁷, Михайлову (Лопані) на Св. Покрову⁵⁸, Ксаверову — на Св. Ігнатія (засновника Ордену єзуїтів)⁵⁹. Траплялися рідкісні порівняно з іншими регіонами випадки надання трьох ярмарків. Таку

⁵⁰ ЦДІА України. — Ф. 11. — Спр. 9. — Арк. 328, 875.

⁵¹ РГАДА. — Ф. 389. — Оп. 1. — Д. 199. — Л. 119.

⁵² Там же. — Д. 201. — Л. 91 об.

⁵³ Там же. — Д. 197. — Л. 10.

⁵⁴ Там же. — Д. 199. — Л. 86 об.

⁵⁵ Там же. — Д. 197. — Л. 10.

⁵⁶ Там же. — Д. 199. — Л. 87.

⁵⁷ Там же. — Д. 209. — Л. 421 об.

⁵⁸ Там же. — Д. 420. — Л. 420.

⁵⁹ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (dalej — AGAD). Metryka Koronna (dalej — МК). — Ks. 180. — K. 290.

кількість мали біскупське містечко Фастів⁶⁰ та шляхетські Федорів⁶¹ і Добромир⁶². Як «люди українні», мешканці цих містечок мали звільнитися від сплати торгових оплат і ярмаркових зборів по всій території Речі Посполитої.

Протекціоністська політика королівської влади створювала сприятливі умови для пожвавлення колонізаційного процесу, що проявлялося, зокрема, в наданні жителям нових поселень, особливо прикордонних міст, податкових пільг та різних вольностей, т. зв. «вольнизни» від сплати чиншу на кілька років. Ціла низка «вольностей» була записана у привілеї для Нового Ставу, який мав взоруватися на два міста — Львів і Краків: «К тому допускаєм в месте Новом Ставе ратушь збудовати и крамы, вагу, постригалню, ятки всякие, лазню посполитую и што-колвек до порядку обыходов и пожиткови местскому належит мети. И ремесла цеховые порядком иньших таковых мест спорядивши во всем справовати. Также мети дозволили есмо и тым листом нашим дозволяемь Крыштофови Макаровичови в том местечку Новом Ставу уставити ярмарки два в каждый год»⁶³.

Мешканці приватновласницьких містечок отримували дозвіл на будівництво споруд різного призначення — крамів, ваги, постригалні, лазні та ін. Однак далеко не всім дозволялося будувати ратушу та заводити міські судові книги. Найпоширенішою практикою було проведення судочинства в замку власника. Ще менша кількість містечок отримала право мати міську печатку та герб міста.

Привілеї для приватновласницьких міст Київського воєводства містили ряд статей, що передбачали обмеження для міського населення соціального та юридичного характеру. Жителям заборонялося виходити «на Поле», приймати до міської громади осіб, що були поза законом, біглих, людей «свольних», козаків. Так, паволоцьким міщанам заборонялося «на Поле ходити без дозволення гетмана коронного» (1589)⁶⁴, а у магдебурзькому привілеї Форошні зазначалося про те, щоб «люди свольнии и такие, з которых в местех и в местечках наших переховывати, и справ яких мети, права и привилья коронные забороняют, переховываны и до него приимованы не были» (1593)⁶⁵. До цього їх зобов'язував прикордонний статус воєводства. До усіх цих обмежень слід додати і повинності міщан, які зобов'язані були сплачувати на користь власника різні податки у натуральній та грошовій формі, надавати йому різні послуги, працювати на сільськогосподарських роботах. Вони були позбавлені права апелювати в судових

⁶⁰ Ibid. — Ks. 147. — К. 50.

⁶¹ Ibid. — Ks. 185. — К. 291 v.

⁶² Ibid. — Ks. 185. — К. 410 v.

⁶³ РГАДА. — Ф. 389. — Оп. 1. — Д. 207. — Л. 52 об.

⁶⁴ Там же. — Д. 197. — Л. 10 об.

⁶⁵ Там же. — Д. 217. — Л. 15 об.

справах до вищої судової апеляційної інстанції — королівського надвірного асесорського суду. Усе це, безумовно, свідчить про залежність жителів міст від їхніх власників і, як наслідок, про обмежений обсяг самоврядування у цих містах, що було, втім, типовим явищем і для всіх інших міст з таким статусом у Речі Посполитій⁶⁶.

У 1620–1640-х рр. урбанізаційний рух поширився у східному напрямі — на землі лівобережної Київщини, Чернігівщини та Новгород-Сіверщини, при цьому кількість надань привілеїв приватним містам на правобережній частині Київського воєводства помітно зменшилася. Серед поселень, що отримали привілеї, були: Норинськ (1624)⁶⁷, Гоголів (1625)⁶⁸, Липове (1625)⁶⁹, Ксаверів (1634)⁷⁰, Богачка (1637)⁷¹, Федорів (1640)⁷², Олевськ (1641)⁷³, Добромир (1641)⁷⁴, Білоцерква (1646)⁷⁵ та ін.

Король Зигмунт III надав магдебурзькі привілеї вже існуючим містам — Стародубу (1620) і Чернігову (1623), та активно роздавав незаселені або спустошені слободи, осади, містечка, села, що належали до королівщини. Так, привілеї від 20 березня 1630 р. на надання «пустої слободи Полтава над рікою Ворскла під муравськими шляхами» отримав королівський секретар Бартломей Обалковський⁷⁶. 26 жовтня 1634 р. Лукаш Жолкевський, староста хмельницький, калуський і переяславський, отримав від короля Владислава IV дозвіл на заснування слобід на урочищах Краснопіль, Гадяч, Сарське, Русавка, Лютинка, Груні, Глинськ, Бельськ⁷⁷. 11 березня 1637 р. ротмістру Стефану Рудзькому було надано королівський дозвіл на ґрунти Кременчук, які через кілька днів він передав Томашові Замойському, великому коронному канцлерові⁷⁸. Такі приклади можна дедалі множити⁷⁹. Більшість цих поселень з часом перетворились на багатолюдні міста.

Нерідкими в даний період були випадки надання локаційних та магдебурзьких привілеїв шляхтичам за військові заслуги. 20 березня 1637 р.

⁶⁶ Див. також: *Ковальський Н.П.* Источниковедение социально-экономической истории... — С. 19–22.

⁶⁷ AGAD. MK. — Ks. 171. — K. 35 v.–36.

⁶⁸ РГАДА. — Ф. 389. — Оп. 1. — Д. 209. — Л. 420 об.–422.

⁶⁹ Там же. — Л. 439–441.

⁷⁰ AGAD. MK. — Ks. 180. — K. 289–290.

⁷¹ Ibid. — Ks. 181. — K. 209 v.–211; Ks. 182. — K. 232 v.–233 v.

⁷² Ibid. — Ks. 185. — K. 291–292.

⁷³ Ibid. — Ks. 185. — K. 409–410.

⁷⁴ Ibid. — Ks. 185. — K. 410–411 v.

⁷⁵ Ibid. — Ks. 189. — K. 507–508 v.

⁷⁶ Ibid. — Ks. 178. — K. 29 v. — 30.

⁷⁷ Ibid. — Ks. 181. — K. 31–31 v.

⁷⁸ Ibid. — Ks. 181. — K. 189 v. — 190; Ks. 182. — K. 233–234; *Вирський Д.* «Українне місто»: Кременчук від заснування до 1764 р. — К., 2011. — С. 48–58.

⁷⁹ Докладніше про хід колонізації на Чернігово-Сіверщині див.: *Кулаковський П.* Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої 1618–1648. — К., 2006. — С. 253–340.

Янові Клосинському був наданий привілей на локацію містечка Богачка на місці слобід над р. Псел, з наданням двох торгів (по вівторках і суботах) та чотирьох (!) річних ярмарків⁸⁰. У 1646 р. він же отримав привілей на заснування над р. Псел містечка Білоцерква на урочищі з такою ж назвою⁸¹. Найбільш характерним у цьому плані є привілей, наданий київському підчашому Федорові Вороничу, ротмістрові кварцяного війська, ветеранові московських та волоських експедицій, на осаду містечка Федорова над р. Жерев у Овруцькому повіті: «...Теодор Воронич, полковник і ротмістр наш відважний, анімуш свій, як правдивий вітчизни син, на військових полях зі стратою достатків і свого здоров'я вірно і статечно нам і Речі Посполитій служив, а ми на його прохання, від його імені через Панів Рад дозволили заснувати йому на дідичному ґрунті містечко Федорів...»⁸².

Як і в попередні часи, у привілеях цього часу містився дозвіл на створення органів міського самоврядування: «право майдебурское, волность мескую надаємъ, што через войта, бурмистровъ, радець, иншихъ урядниковъ мескихъ... судити будуть сами межи собою» (Гоголів, 1625 р.)⁸³.

У новозаснованих містечках закладалися ринкові площі або відводилися спеціальні місця для торгівлі, про що, зокрема, збереглися числені згадки у свідченнях возних, записаних до гродських книг: «...третий припозов до маєтности велможного княжати Еремияша Михала Корубута Вишневецкого и там тот припозов в браму замковую в том месте Прылуце будучую воткнувши, челяди в том замку будучой, сторожом, также мешаном на рынку стоячим оповедал»⁸⁴. У 1640 р. «возный Ян Щербицкий ... позов до места Котелни однесл и тот позов албо припозов у ворота брамы замку тамошнего воткнувши, челяди на тот час в замку будучих о положенію его оповедал и публиковал, и мешаном з войтом на рынку стоячим явне оголосил...»⁸⁵. З цього зізнання возного видно, що в містечку крім замку, була ринкова площа, існувала міська громада, діяло міське самоврядування. Подібним чином дізнаємося про те, що у містечку Ковшовата діяло магдебурзьке право, оскільки в тому ж 1640 р. у житомирській книзі зафіксовано згадки про войта, бурмистрів і райців⁸⁶. У волосному центрі Котельня згадуються такі атрибути міського життя як ринок, війт, міщани⁸⁷, а в Корчині — міські книги⁸⁸, що також, безумовно, свідчить про наявність у цих містах самоврядування на магдебурзькому праві.

⁸⁰ AGAD. MK, ks. 181. — К. 209 v.-211.

⁸¹ Ibid. — Ks. 189. — К. 507–508.

⁸² Ibid. — Ks. 185. — К. 291–292. Переклад з польської.

⁸³ РГАДА. — Ф. 389. — Оп. 1. — Д. 209. — Л. 421.

⁸⁴ ЦДІАУК. — Ф. 11. — Оп. 1. — Спр. 9. — Арк. 246.

⁸⁵ Там само. — Арк. 246 зв.

⁸⁶ Там само. — Арк. 328 зв.

⁸⁷ Там само. — Арк. 189, 246 зв.; НБУВ. ІР. — Ф. І. — № 4104, П-1635.

⁸⁸ НБУВ. ІР. — Ф. І. — № 4104, П-981.

Непривілейовані міські поселення

Міські поселення такого типу кількісно переважали привілейовані міста. Часто від поселень сільського типу їх різнило право на проведення щотижневих торгів і одного річного ярмарку. Про ширшу автономію для міських громад не йшлося. Як слушно зауважила У. Августиняк, королівська влада за часів правління Зигмунта III у міській політиці реалізовувала примат центральної влади над міським самоврядуванням і в цілому не була зацікавлена в установленні сильної міської автономії⁸⁹. У зв'язку з цим містам надавали привілеї переважно соціально-економічного характеру, що стосувалися пільг у провадженні торгівлі й ремесла. Так, наприклад, у 1615 р. Юрій Лясота отримав привілей на організацію щотижня двох торгів (в понеділок і п'ятницю) і щорічного ярмарку в Сарнополі: «...даючи волност яко мещаном сарнопольским, так и людем посторонним и чужоземским заграничным, на торги помененые и ярмарок урочистый до того местечка вперед реченого Сарнополя приезджати и торги чинити, шинковать пивом, медом, горилкою, вином и брагою, кони, иное всякое быдло, продавати, куповати товары косматые, суконные и иные всякие за товары меняти и всякие гандли провадити»⁹⁰. Подібний за змістом привілей отримав у 1616 р. Станіслав Харленський для свого містечка Хабне, де знаходився центр волості і було побудовано замок. У місті мали функціонувати два щорічних ярмарки, наприкінці зазначалось про певні обмеження соціального характеру: «То теж варуемо, же мещане местечка пререченого Хабновского людей люзных и без службы се бавечих якого-колвек народу в том месте переховывать не мают и жадного обцованя и сполку своего с таковыми чинит не будут. Теж вшелякое живности, олову, кул, порохов и стрелбы за пороги людей свовольных посылати, додавати и с того местечка никого за границу для збродни и зачекки с панствы суседскими выправовати не мают»⁹¹. У 1643 р. Михайло Ясліковський одержав привілей для свого містечка Тульча на право проведення в ньому трьох щорічних ярмарків⁹².

Малі приватні містечки відігравали важливу роль в економічному розвитку регіону. Виконуючи торгові функції, вони були посередниками між великою торгівлею, що проводили більші міста, та індивідуальними виробниками і споживачами. Саме через малі міста купці скуповували місцеві вироби для подальшого їх перепродажу у великі міста. Без функціонування ярмарків у малих містечках не було б можливе провадження регіональної торгівлі. Календар ярмарків укладався таким чином, щоб терміни проведення місцевих ярмарків не співпадали з такими ж термінами у великих містах.

⁸⁹ Augustyniak U. Informacja i propaganda w Polsce za Zygmunta III. — Warszawa, 1981. — S. 209.

⁹⁰ РГАДА. — Ф. 389. — Оп. 1. — Д. 207. — Л. 16 об.—17.

⁹¹ Там же. — Л. 51 об.—52.

⁹² AGAD. MK. — Ks. 186. — K. 365.

Таким чином, розбудова малих містечок мала важливе значення для розвитку регіонального господарства. Специфічною функцією малих міст була їхня роль як осередків адміністративно-господарчих комплексів земської власності, центрів резиденцій для можновладців та урядників різних державних рангів.

Як уже згадувалося, у XVII ст. у приватні руки перейшли декілька міст і поселень, що належали до королівщин. Чи не найбільшим з них був Чорнобиль — місто-замок, центр значної волості у північній частині воєводства, з 1601 р. перебував у власності литовської магнатської родини Сапег. Згідно з даними ревізії 1552 р., у Чорнобилі нараховувалося 163 будинки господарських міщан, 7 — приватновласницьких міщан, 9 — землянських, 12 — замкових слуг, 9 — бояр⁹³. У місті проживала чисельна міщанська громада, на чолі якої стояв війт, хоча відсутні будь-які згадки про надання йому магдебурзького права. Подібно до інших міст-замків, мешканцям Чорнобиля надавалися привілеї на різні «вольності»: у лютому 1581 р.⁹⁴ та грудні 1582 р.⁹⁵ на — 10 років. В обидвох королівських листах неодноразово підкреслювалося, що Чорнобиль є важливим прикордонним містом, і тому «мещан сиих, которые на томъ местцу на пограничу будучы, перестерегаючи свою крепость... от неприятеля», звільнено від сплати мита гребельного, мостового та деяких податків. За часів володіння маєтком Казимиром Львом Сапегою, надвірним великим маршалком ВКЛ (з 1645 р. — підканцлером ВКЛ), була проведена волочна поміра міста та його волості (1638). Згідно з даними інвентаря маєтності 1640 р., у місті нараховувалося 267 осілих пляців, 150 волок; до волості належали 23 села та слободи, населення яких сплачувало податки з 501 волоки і служби, при цьому пустих волок було 97, «осілих на чиншу» — 102⁹⁶.

У 1630–1640-хх рр. у Київському воєводстві збільшилась кількість поселень, що перейшли у власність військових осіб. Землі роздавали заслуженим «ветеранам», учасникам московських та інших військових експедицій. У 1638 р. поручник Войтех Тушевський та його дружина Ельжбета Проскуранка отримали королівський привілей на містечко Межиричку в Овруцькому повіті⁹⁷. У 1640 р. у ньому нараховувалося вже 50 димів⁹⁸. У 1644 р. їхня дочка Олена поступилася правом на володіння цим містечком Владиславу Хребтовичу, поручнику хоругви Олександра Пясочинського, київського каштеляна⁹⁹. У 1639 р. жовніру Стефану Вороновському була

⁹³ РГАДА. — Ф. 389. — Оп. 1. — Д. 563. — Л. 55 об.–56 об.

⁹⁴ Там же. — Д. 216. — Л. 284–285.

⁹⁵ Там же. — Л. 308–308 зв.

⁹⁶ Archiwum Państwowe w Krakowie. Archiwum Młynowskie Chodkiewiczów, sygn. 404.

⁹⁷ AGAD. МК. — Ks. 183. — К. 19 v.–21.

⁹⁸ ЦДІАУК. — Ф. 11. — Оп. 1. — Спр. 9. — Арк. 886 зв.

⁹⁹ AGAD. МК. — Ks. 189. — К. 129 v.–130 v.

надана «пустиня» Лебедин, якою раніше володів Іван Лучкович¹⁰⁰. Найбільше таких надань стосувалося лівобережної частини Київщини, а також Чернігівщини і Новгород-Сіверщини¹⁰¹.

Вартість приватних містечок коливалась у залежності від кількості дворів, географічного розташування. У 1633 р. Ян Балакир продав коронному гетьману Станіславу Конєцпольському місто Мліїв з замком та містечко Бубнів з селами за 40 тисяч злотих¹⁰². У 1636 р. Ян Кирикович Солтан продав київському земському судді Стефану Аксаку частину міста Солтанів з замком, селом Соловіївка над р. Стугна та селом Данилівка над р. Бобрися всього за 9 тисяч злотих¹⁰³. Того ж року Мартин Зборовський продав київському підстолю Максиміліану Бжозовському Трипільську волость за 140 тисяч злотих. Предмет продажу становили: місто Трипілля з замком, містечки Дівичгора, Стрижівка, Германівка, села Красне, Усачівка, Лука Воронецька, Матюшівка, Григорівка, Долина, Черняхове Городище, Дерев'яне, Малі Лукавиці, Великі Лукавиці, Онопків, Стрим'ятичі, Жуків¹⁰⁴.

Чимало містечок фіксуються в джерелах і як села, що в кінцевому результаті ускладнює визначення їхнього правового статусу. Так, скажімо, Домонтов згадується і як містечко, і як село у Черкаському старостві. У 1643 р. князь Ярема Вишневецький заставив це місто дружині Флоріана Потоцького у сумі 33700 злотих, а потім наслав своїх слуг і вигнав її звідти¹⁰⁵. 11 квітня 1644 р. він заставив Яну Зебжидовському у сумі 9000 зол. пол. село Домонтов і хутір Коробовку на три роки¹⁰⁶. Подібно і Липляни фіксуються як село і як містечко Овруцького повіту: 1640 р. Ян Липленський зазначений як власник цього містечка¹⁰⁷, а 13 травня 1644 р. інший його власник — Григорій Липленський передав у посесію Яремі Єльцю село Липляни¹⁰⁸.

У 1620–1640-х рр. у Київському воєводстві постало чимало нових слобод і слобідок. Заснування такого типу поселень давало його власникові право не сплачувати протягом значного терміну подимний податок. Вони часто виникали не лише на незаселених землях, а й по сусідству з існуючими містами чи селами. У 1636 р. Станіслав Тишкевич осадив на грунтах своєї сусідки княгині Ходкевичової над р. Тня слободу — Новий Логойськ, яка через 10 років перетворилась на містечко¹⁰⁹. Того ж року князь Владислав Домінік Заславський скаржився до суду на того ж Станіслава Тишкевича, який

¹⁰⁰ Ibid. — Кс. 186. — К. 29 v.–30.

¹⁰¹ Докладніше див.: Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина...

¹⁰² НБУВ. ІР. — Ф. І. — № 4104, 586.

¹⁰³ Там само. — № 4104, 722.

¹⁰⁴ Там само. — № 4104, 736.

¹⁰⁵ Там само. — № 4104, 2736.

¹⁰⁶ Там само. — № 4104, П-948, 949.

¹⁰⁷ ЦДПАУК. — Ф. 11. — Оп. 1. — Спр. 9. — Арк. 553.

¹⁰⁸ НБУВ. ІР. — Ф. І. — № 4104, П-1000.

¹⁰⁹ Там само. — № 4104, 954.

осадив поблизу м. Чуднова на урочищі Курне містечко з такою ж назвою, перед цим спустошивши дуброви і землі скаржника¹¹⁰. У 1646 р. Тиші-Биковські осадили нову слободу Тишпіль, яка згадується і як містечко з іншою назвою — Вишпіль (сучасне село Вишпіль Черняхівського р-ну Житомирської обл.)¹¹¹. Того ж року Федір Єлець осадив слобідку Єльцовку¹¹², шляхтичі Осовські — слобідку Осовку¹¹³. 12 червня 1645 р. ігумен Печерського монастиря скаржився на Костянтина Потоцького, власника міста Народичі, у тому, що його покійний батько — Флоріан Потоцький осадив на ґрунтах сусіднього монастирського села Клішов кілька слобод¹¹⁴. Проте найбільша їх кількість виникала в лівобережних маєтках князів Вишневецьких, куди масово тікали піддані селяни правобережної шляхти.

До новоосаджених слобод і містечок масово збігали піддані з маєтків волинської, овруцької та житомирської шляхти, чиї позови фіксуються у місцевих судових книгах. Так, наприклад, 1645 року згадуються бігли з маєтку Старого Брусилова, що належало Бутовичам, до Баришівки, власності Теофіли і Якова Собеських¹¹⁵. 1646 р. збігли піддані з містечка Цибульова від власника Олександра Фащевського до новозаснованого містечка в білоцерківському старостві Станіслава Любомирського Кам'янки¹¹⁶. Того ж року з маєтків волинської шляхти тікали піддані: з с. Звирова Луцького повіту до міста Кодні, що належало Криштофу Тишкевичу; з с. Романова Луцького повіту до міста Слободище, власника Антонія Тишкевича¹¹⁷ тощо.

Як відомо, популярними і привабливими для біглих селян були містечка і слободи Черкаського староства, особливо Трехтемирів. 23 червня 1645 р. власники села Дмитровичі Федір, Катерина, Анна та Олена Гуменецькі подали скаргу до суду на Миколая Зацвіліховського, комісара військ й. кор. м.л., щодо своїх біглих підданих до Трехтемирова¹¹⁸. У Черкаському старостві також розташовувалось чимало козацьких слобід і хуторів, де розвивались землеробство, скотарство та різні промисли (рибальство, звіроловство, селітроваріння, поташний промисел, гутництво), що звідусіль притягувало людність.

* * *

Отже, можемо відзначити певні особливості у розвитку приватних міст Київського воєводства, де королівські розпорядчі акти і привілеї, що стано-

¹¹⁰ Там само. — № 4104, 938.

¹¹¹ Там само. — № 4104, 1194, 1224, 1646.

¹¹² Там само. — № 4104, 1646.

¹¹³ Там само.

¹¹⁴ Там само. — № 4104, 246.

¹¹⁵ Там само. — № 4104, 237.

¹¹⁶ Там само. — № 4104, 1760.

¹¹⁷ Там само. — № 4104, 1122 та ін.

¹¹⁸ Там само. — № 4104, 306, 309.

вили правову основу міського життя в Речі Посполитій, не завжди були пріоритетними для жителів пограниччя. Чималу роль у цьому регіоні відіграв географічний фактор: сусідство, з одного боку, зі степовою зоною, «Диким Полем», а з іншого — з Московською державою. Існування в умовах перманентної військової загрози не могло не накласти відбиток на побут, спосіб мислення і повсякдення міщан.

Зміст майже всіх міських привілеїв, що збереглися, показує специфіку цього регіону як пограниччя держави. Приватні міста виконували оборонні функції різного характеру: 1) як стратегічні пункти на випадок агресії зі сторони Московської держави і нападів татар; 2) як прихисток навколишньої людності в разі нападу ворога; 3) як опорні пункти для їхніх власників під час бунту підданих і нападів козаків; 4) як місце збереження скарбів і рухомої маєтності власників. Вони виконували також і важливі господарські функції: як центри-резиденції, торгово-ремісничі та культурно-релігійні осередки.

До підписання Люблінської унії 1569 р. урбанізаційний процес на Київщині проходив уповільненими темпами. У післяунійний період стався справжній колонізаційний бум, який був викликаний передусім господарською активністю місцевої еліти — князів і шляхти, які будували нові замки, слободи, створювали умови для залюднення містечок. Понад 200 міст, які повстали на Київщині на зламі XVI і XVII ст., — досить показова цифра, яка наочно свідчить про успішний перебіг цього процесу. І хоча переважна частина цих містечок не мала більше 100 дворів (бл. 700 осіб), вони ставали тими осередками, навколо яких концентрувалося суспільне і господарське життя. Близько третини з них користувались магдебурзьким правом. Від міст центральноєвропейського регіону їх відрізняла (крім відсутності німецької колонізації) просторова, архітектурна і значною мірою соціальна неперервність розвитку. Прикметною рисою урбанізації Київського воєводства у 1620–1640-і рр. було зменшення кількості локацій на Правобережжі і перенесення урбанізаційної хвилі на задніпровські землі, які до цього часу були заселеними вкрай слабко. Складений перелік, що друкується в додатку, демонструє високий рівень урбанізації регіону напередодні бурхливих подій середини XVII ст.

Насамкінець зазначимо, що приватні міста Київщини до цього часу не становили предмет окремого розгляду і заслуговують на більшу увагу істориків. Зрозуміло, що у межах однієї статті неможливо в достатній мірі висвітлити усі аспекти цього складного і масштабного процесу, це потребує проведення подальших досліджень із залученням нових архівних матеріалів.

Додаток

Перелік приватних міст і містечок Київського воєводства, 1630–1640-і роки

Жт — Житомирський повіт

Квс — Київський повіт

Овр — Овруцький повіт

м.п. — магдебурзьке право

№	назва	повіт	власник	джерела
1	Абрамовка (Ямне), м-ко	Квс	Ельжбета з Горностаїв Абрамовичова, воєводина мстиславська	НБУВ. ІР, І, 4104, 1259
2	Адамгород, м-ко	Жт	Адам Корчевський	НБУВ. ІР, І, 4104, 2122
3	Александрів (Клинець), м-ко	Овр	Князі Корецькі; Софія Серафіна Ярмолинська, ігуменя Корецького монастиря (1640)	НБУВ. ІР, І, 4104, П-494, 1504; ЦДІАУК. Ф. 11, спр. 9, арк. 876
4	Антонів (Антоновка), м-ко, волость	Квс	Княгиня Євгенія Катерина зі Збаража Вишневецька, конюшина коронна	Ф. 11, спр. 9, арк. 605; НБУВ. ІР, І, 4104, 252
5	Аркліів, м-ко, замкова брама	Квс	Князь Ярема Михайло Вишневецький	Ф. 11, спр. 9, арк. 535 зв. ŽD, t. XXII, s. 227
6	Базар, м-ко	Овр	Княжна Лавінія з Корецьких Радзивилова	Ф. 11, спр. 9, арк. 925; SlgeogrKP, t. XV, s. 94
7	Байраші (Бараші), м-ко, волость	Жт	Станіслав Любомирський, краківський воєвода	Ф. 11, спр. 9, арк. 886; НБУВ. ІР, І, 4104, 1183
8	Баранівка, м-ко	Жт	Ремигян Єлець, посесор	Ф. 11, спр. 9, арк. 707 зв.
9	Баришівка, м-ко	Квс	Станіслав Любомирський, краківський воєвода; Яків Собеський, руський воєвода (1643)	Ф. 11, спр. 9, арк. 886; НБУВ. ІР, І, 4104, 237
10	Басань Нова, м-ко	Квс	Анна Креницька, Федір Креницький, чернігівський підстолій (1640)	НБУВ. ІР, І, 4104, 2323, П-847; Ф. 11, спр. 9, арк. 888

№	назва	повіт	власник	джерела
11	Безрадичі, м-ко, замок	Квс	Києво-Печерський монастир	Киевская старина, 1886, Т. XVI. — С. 506.
12	Белкі (Білкі?), м-ко (Грежанська волость)	ЖТ	Юрій Немирич	Ф. 11, спр. 9, арк. 883
13	Бердичів, місто, волость	ЖТ	Януш Тишкевич, київський воєвода	Ф. 11, спр. 9, арк. 894
14	Березки, м-ко	Квс	Петро Бистриєвський (1646)	AGAD, МК, ks. 186, k. 14-15; НБУВ. IP, I, 4104, 1091
15	Березна, м-ко	Квс	Княгиня Євгенія Катерина зі Збаража Вишневецька, конюшина коронна	НБУВ. IP, I, 4304, П-1255; Ф. 11, спр. 9, арк. 605 зв.
16	Биків, м-ко	Квс	Федір Креницький; князь Ярема Вишневецький	AGAD, МК, ks. 182, k. 145 v.–146; НБУВ. IP, I, 4104, 187
17	Бишів, місто, замок, м.п., волость	Квс	Лукаш Вітовський, київський підсудок (1640); Анна Харленська (1644)	Ф. 11, спр. 9, арк. 43 зв.; НБУВ. IP, I, 4104, 2102, П-911
18	Біла Сорока, м-ко, волость	Квс	Станіслав Харленський	ŽD, t. XXI, s. 223, 377
19	Білиловка (Растваиця), місто, замок, ринок, волость	ЖТ	Флоріан Потоцький; Самійло Корецький; Анна Корецька Ходкевичова	ф. 11, спр. 9, арк. 152, 267, 892; НБУВ. IP, I, 4304, 1045, П-48, 238
20	Білкі (Мохнач), м-ко	Квс	Федір Суцанський-Проскура, київський земський писар	AGAD, МК, ks. 185, k. 279 v.–281; ф. 11, спр. 9, арк. 929 зв.; НБУВ. IP, I, 4304, 1316
21	Біловежичі, м-ко	Квс	Князь Ярема Михайло Вишневецький	AGAD, МК, ks. 186, k. 14 v.–15; Ф. 11, спр. 9, арк. 889
22	Білогородка, м-ко, замок, волость	Квс	князь Самійло Корецький (1644); Максиміліан Бжозовський (1645)	Ф. 11, спр. 9, арк. 266; НБУВ. IP, I, 4304, 336, П-909, 992
23	Білозор, м-ко	Квс	Іван Блендовський	НБУВ. IP, I, 4304, 993, 1056, 1181

№	назва	повіт	власник	джерела
24	Білопіль, м-ко, волость	ЖТ	Януш Тишкевич, київський воєвода	Ф. 11, спр. 9, арк. 890 зв.
25	Білопіль, м-ко, волость	ЖТ	Іван Малинський	НБУВ. IP, I, 4304, П-281, 786
26	Білоцерква, м-ко (над р. Псел)	Квс	Ян Клосинський (1646)	AGAD, МК, ks. 189, k. 507-508
27	Білошапки, м-ко	Квс	Князь Ярема Михайло Вишневецький	Ф. 11, спр. 9, арк. 889
28	Біскупій Кінець, м-ко	Квс	Київські біскупи	AGAD, МК, ks. 171, k. 43 v.-44
29	Бобрик, м-ко	Квс	Князь Ярема Михайло Вишневецький (прив. 1646)	НБУВ. IP, I, 4304, 1036, 2177
30	Богачка, місто, м.п.	Квс	Ян Клосинський; Іван Суцанський Проскура (1646)	НБУВ. IP, I, 4304, 1035, 1316; П-1817, 1234; Ф. 11, спр. 9, арк. 884 зв.
31	Богушів, м-ко	Квс	Адам Казановський, черкаський староста (1646)	НБУВ. IP, I, 4304, 1162
32	Богушівка, м-ко	Квс	Олександр Іллінський	Ф. 11, спр. 9, арк. 609 зв.
33	Бориспіль, м-ко, замочок, волость, м.п.	Квс	Станіслав Жолкевський, Теофілія Даниловичова, воєводиная белзька, Якуб Собеський	Ф. 11, спр. 9, арк. 246, 871
34	Бородянка, м-ко	Квс	Олександр Олексич Лушня Герановський	Ф. 11, спр. 9, арк. 17 зв.; НБУВ. IP, I, 4304, 1799, 2533
35	Боромль, м-ко	Квс	Князь Ярема Михайло Вишневецький	Ф. 11, спр. 9, арк. 888 зв.
36	Борщівка, м-ко	Квс	Криштоф Грохольський	Ф. 11, спр. 9, арк. 357
37	Боярка, м-ко	Квс	Станіслав Любомирський, краківський воєвода	Ф. 11, спр. 9, арк. 873 зв.
38	Брагин, місто, замок, волость	Квс	Князь Ярема Михайло Вишневецький	НБУВ. IP, I, 4304, П-842, 1127; Ф. 11, спр. 9, арк. 873
39	Брусилів, місто, м.п., волость	ЖТ	Павло Бутович, Юрій Голуб (1640-1644)	НБУВ. IP, I, 4304, П-911; Ф. 11, спр. 9, арк. 871 зв., 876 зв.

№	назва	повіт	власник	джерела
40	Брусилів Старий, м-ко, брама замкова, замок	ЖТ	Стефан Лев	Ф. 11, спр. 9, арк. 701; НБУВ. ІР, І, 4304, 1113
41	Бубнів, м-ко	Квс	Станіслав Конецпольський, коронний гетьман; Дмитро і Криштоф Звани Делешкани	НБУВ. ІР, І, 4304, П-471, 508; Ф. 11, спр. 9, арк. 715
42	Бугаївка Велика, м-ко	Квс	Харленські	ŽD, t. XXI, s. 308, 626
43	Бугаївка Мала, м-ко	Квс	Харленські	ŽD, t. XXI, s. 308, 626
44	Буки, м-ко	Квс	Князі Ружинські; Станіслав Любомирський, білоцерківський староста	РГАДА. Ф. 389, оп. 1, д. 214, л. 279 об.; НБУВ. ІР, І, 4104, 2839
45	Варва, місто	Квс	Адам Кисіль; князь Ярема Михайло Вишневецький (1640)	НБУВ. ІР, І, 4104, 312, П-732; Ф. 11, спр. 9, арк. 889
46	Василів (Васильків), місто, замок, м.п.	Квс	Києво-Печерський монастир	РГАДА. Ф. 389, оп. 1, д. 198, л. 281–282
47	Веледники, м-ко, вїйт, волость	Овр	Ян Черленковський; Станіслав Вілям (1640); Северин Потоцький	Ф. 11, спр. 9, арк. 430, 928 зв.; НБУВ. ІР, І, 4104, 2309, 2584, П-1588
48	Веприк (Лукашів), м-ко	Квс	Сапеги	НБУВ. ІР, І, 4104, П-361, 1155
49	Веприн (Веприк), місто, волость	Квс	Адам Кисіль, чернігівський каштелян, носівський староста	НБУВ. ІР, І, 4104, П-1414; Ф. 11, спр. 9, арк. 894
50	Вербковичі, м-ко	Квс	Харленські	ŽD, t. XXI, s. 205, 588
51	Вигів (Великий Вигів, 1646), м-ко	Овр	Виговські	НБУВ. ІР, І, 4104, 1136
52	Вілія, м-ко, замочек	Квс	Єреміяш Тиша-Биковський; Ян Крентовський (1640); Єфрузіна з Олізарів Замойська (1644)	Ф. 11, спр. 9, арк. 245, 564 зв.; 608, 649 зв. НБУВ. ІР, І, 4104, П-890, 891, 905
53	Вільськ, місто, вїйт, волость	ЖТ	Даніель Ошовський, орендар єврей Овсей	НБУВ. ІР, І, 4104, П-169; Ф. 11, спр. 9, арк. 553, 872

№	назва	повіт	власник	джерела
54	Вітачів, м-ко, волость	Квс	Лозки, Харленські	НБУВ. IP, I, 4104, П-682
55	Владиславів (Чорнодуб), м-ко	Квс	Князь Ярема Михайло Вишневецький	НБУВ. IP, I, 4304, 1143, 2098
56	Войташівка, м-ко	Жт	Олександр Гуменецький	Ф. 11, спр. 9, арк. 610 зв.
57	Водотії, м-ко, замок, ринок	Квс	Олена Бутовичівна, 1- Криштофова Лещина, 2- Юрієва Пузинова, підкоморина володимирська	Ф. 11, спр. 9, арк. 495 зв., 502 зв.; НБУВ. IP, I, 4104, П-1499
58	Володарка (Розволож), місто, волость	Квс	Княгиня Євгенія Катерина зі Збаражу Вишневецька, конюшина коронна	НБУВ. IP, I, 4104, П-1512; Ф. 11, спр. 9, арк. 605
59	Волчков (Селище), м-ко, замочок, волость	Квс	Людвік Олізар Волчкевич, Войтех Олізар	Ф. 11, спр. 9, арк. 496; НБУВ. IP, I, 4104, 1523, 2407
60	Воробіївка (Гаганьча), м-ко	Квс	Стефан Святополк-Четвертенський, брацлавський підкоморій	НБУВ. IP, I, 4104, 1735
61	Воронків, м-ко, м.п., вїт, бурмистр	Квс	Людвік Олізар Волчкевич; Олександр Красинський	НБУВ. IP, I, 4104, П-1008, 1127; Ф. 11, спр. 9, арк. 892 зв.
62	Ворсичі (Ворсовка), м-ко, замок	Жт	Ян Ярмолинський	Ф. 11, спр. 9, арк. 388, 620, 860, 894; НБУВ. IP, I, 4104, 1284, П-1022, 1258
63	Вчорайше, м-ко	Квс	Князі Ружинські; Вишневецькі (1645)	Ф. 11, спр. 9, арк. 189; НБУВ. IP, I, 4104, 198
64	В'язівка, м-ко	Квс	Федір Воронич, київський підчаший	НБУВ. IP, I, 4104, 1288
65	Гацковка (Гайковці), м-ко	Жт	Ядвіга Сокорівна Хребтовичова, Северин Хойнацький	Ф. 11, спр. 9, арк. 356; НБУВ. IP, I, 4104, 1732
66	Германівка, м-ко	Квс	Анджей Фірлей	НБУВ. IP, I, 4104, П-886
67	Гоголів, місто, м.п., волость	Квс	Юрій Глібович, підстолій ВКЛ	Ф. 11, спр. 9, арк. 477 зв., 872 зв.
68	Горболів, м-ко, волость	Жт	Тиші-Биковські	ŽD, t. XXI, s. 462, 627

№	назва	повіт	власник	джерела
69	Горловичі, (Олександрів), м-ко, м.п., волость	Овр	Князі Вишневецькі	НБУВ. IP, I, 4104, 349
70	Горностайпіль, м-ко, волость	Квс	Ельжбета з Горностаїв Миколаєва Абрамо- вичова, воєводина мстиславська	НБУВ. IP, I, 4104, 1283, 1362, 1817, 1924, П-1048
71	Городище, місто, замок	Овр	Флоріан Потоцький; Ремігіян Єлець (з липня 1640 р. посесор)	Ф. 11, спр. 9, арк. 267, 712; НБУВ. IP, I, 4104, 1216, 1943
72	Городище (Грибесов), місто	Жт	Миколай Пржезовський	Ф. 11, спр. 9, арк. 265; НБУВ. IP, I, 4104, 834, 2645
73	Городище, м-ко	Квс	Ярема Кульчицький	НБУВ. IP, I, 4104, 1629
74	Городня, м-ко	Квс	Князь Ярема Михайло Вишневецький	Ф. 11, спр. 9, арк. 889
75	Городок, м-ко	Жт	Адам Корчевський	НБУВ. IP, I, 4104, 1312
76	Городок, м-ко	Квс	Ян Увалінський	НБУВ. IP, I, 4104, 615
77	Горошин, м-ко	Квс	Князь Ярема Михайло Вишневецький	Ф. 11, спр. 9, арк. 535 зв. 888 зв.
78	Горошки, місто, замок	Квс	Юрій Немирич	НБУВ. IP, I, 4104, П-1150, 1482; Ф. 11, спр. 9, арк. 606 зв., 731 зв.
79	Гостомль, місто, брама «местская», війт, м.п.	Квс	Марина Лоховська, дружина покійного Юрія Лясоти	Ф. 11, спр. 9, арк. 477 зв.; НБУВ. IP, I, 4104, 1350, П-631
80	Грежани, м-ко, замок, волость	Жт	Юрій Немирич	Ф. 11, спр. 9, арк. 606 зв.; НБУВ. IP, I, 4104, 874
81	Демидів, м-ко	Квс	Іван Тишкевич (з 1645 р.)	НБУВ. IP, I, 4104, 2750, П-662
82	Денеші (Денисів), м-ко	Жт	Ян Дзік, брацлавський хорунжий	НБУВ. IP, I, 4104, 2057, 2604, 2645
83	Держикраївка, м-ко	Квс	Князь Ярема Михайло Вишневецький	Ф. 11, спр. 9, арк. 889
84	Дівичгора, м-ко	Квс	Трипольські, Анджей Зборовський (1628);	НБУВ. IP, I, 4104, 736

№	назва	повіт	власник	джерела
			Максиміліан Бжозовський (1636)	
85	Дідів (Дідівщина), м-ко, м.п.	Квс	Києво-Печерський монастир	ЦДІАУК. Ф. КМФ- 36, оп. 1, спр. 761; Ф. 11, спр. 9, арк. 892 зв.
86	Добромир, місто, м.п.	Овр	Олександр Немирич	AGAD, МК, ks. 185, k. 410–411 v.
87	Домонтов, місто, замок, волость, м.п.	Квс	Самійло Лащ-Тучап- ський; князь Ярема Михайло Вишневець- кий	Ф. 11, спр. 9, арк. 182 зв.; 889; НБУВ. IP, I, 4104, 638, 862, 2335, 2736, 2917, 3956
88	Дорогин, м-ко	Овр	Єльці	AGAD, МК, ks. 186, k. 14 v.–15
89	Жаботин, м-ко, волость	Квс	Станіслав Конєцпольський	Ф. 11, спр. 9, арк. 609 зв.
90	Жеребятин, м-ко, волость	Квс	Магдалена з Чирських Іванова Лозка (1619); Олександр Красинський	НБУВ. IP, I, 4104, 838, 3844, 3915; ŽD, t. XXI, s. 507, 508
91	Жмигород (Стрибеж)	Жт	Князь Владислав Домінік Острозький	Ф. 11, спр. 9, арк. 23
92	Жолнин, м-ко	Квс	Князь Ярема Михайло Вишневецький	Ф. 11, спр. 9, арк. 888 зв.
93	Журавка, м-ко	Квс	Князь Ярема Михайло Вишневецький	Ф. 11, спр. 9, арк. 535 зв., 889
94	Заворичі, м-ко	Квс	Войтех Козловський (державця, 1640)	Ф. 11, спр. 9, арк. 890 зв.
95	Замостя, м-ко	Квс	Князь Ярема Михайло Вишневецький	НБУВ. IP, I, 4104, 1170
96	Злотин, м-ко	Квс	Павло Свідерський	НБУВ. IP, I, 4104, 1224
97	Золотоноша, м-ко	Квс	Самійло Лащ-Тучап- ський; князь Ярема Михайло Вишневецький	Ф. 11, спр. 9, арк. 182 зв., 889; НБУВ. IP, I, 4104, 862
98	Зубрик, м-ко	Жт	Миколай Малинський	НБУВ. IP, I, 4104, 700
99	Івангород, м-ко	Жт	Миколай Фірлей	НБУВ. IP, I, 4104, 1209
100	Іванків, місто, замок, волость	Квс	Анна Гулевичівна, 1- Лавринова Лозчина,	Ф. 11, спр. 9, арк. 462 зв., 611,

№	назва	повіт	власник	джерела
	(над р. Тетерів)		2- Ярошова Козинська	703 зв.; НБУВ. IP, I, 4104, П-1220, 1609
101	Івниця, місто, замок, міська башта, м.п.	Жт	Габриель Зборовський, городельський староста, Мартин Зборовський; посесор — Ян Родкевич; Героним Зборовський (1645)	Ф. 11, спр. 9, арк. 107 зв., 654 зв., 930 зв.; ф. 2228, оп. 1, спр. 227–232; НБУВ. IP, I, 4104, 200, 1457
102	Іргачів, м-ко	Квс	Княгиня Євгенія Катерина зі Збаражу Вишневецька, конюшина коронна	НБУВ. IP, I, 4104, П-117; Ф. 11, спр. 9, арк. 605 зв.
103	Іскоростень (Коростень, Іскорость), місто, волость, м.п.	Овр	Юрій Немирич	НБУВ. IP, I, 4104, П-1476, 1485; Ф. 11, спр. 9, арк. 607 зв.
104	Ічня (Пісочне), м-ко	Квс	Князь Ярема Михайло Вишневецький	Ф. 11, спр. 9, арк. 889; НБУВ. IP, I, 4104, 1143
105	Кагарлик, м-ко	Квс	Станіслав Гримельський	НБУВ. IP, I, 4104, 1060
106	Кайдашівка, м-ко	Квс	Казимир Кайдаш	НБУВ. IP, I, 4104, 1528
107	Калинівка, м-ко	Овр ?	Александр Ігнатій Єлець (єзуїт)	Ф. 11, спр. 9, арк. 372, 881 зв.; НБУВ. IP, I, 4104, П-380
108	Кальнеболото, слобода, м-ко	Квс	Олександр Домінік Казановський, польний коронний писар	AGAD, МК, protokol 356, k. 55–55 v.; Ф. 11, спр. 9, арк. 890 зв.
109	Кам'янка, м-ко, волость	Овр	Ксьондз Ігнатій Єлець; Федір Єлець (1636), княгиня Радивилова (1640)	НБУВ. IP, I, 4104, 815, 816, П-609, 1674; Ф. 11, спр. 9, арк. 925
110	Кам'янка, м-ко	Квс	Станіслав Любомирський, білоцерківський староста	НБУВ. IP, I, 4104, 1760
111	Карабчийів, місто, замок	Жт	Ян Замойський, Михайло Павловський (державця)	Ф. 11, спр. 9, арк. 154 зв., 869 зв.; НБУВ. IP, I, 4104, 698, П-1536, 1537
112	Каргашин, місто (над р. Здвиж)	Квс	Ян Змієвський	НБУВ. IP, I, 4104, 807, П-489, 497

№	назва	повіт	власник	джерела
113	Квасове, м-ко	ЖТ	Олександр Цетнер	НБУВ. ІР, І, 4104, 1400
114	Клочки, м-ко, волость	Овр	Трипольські	ЇД, т. XXI, s. 607
115	Княжичі, м-ко	Квс	Богдана з Ходиків Креницька, Кирикова Солтанова; Стефан Аксак	НБУВ. ІР, І, 4104, 737, 741, 920, 3888
116	Кобижча, м-ко	Квс	Адам Кисіль	НБУВ. ІР, І, 4104, П-1391, 1414
117	Ковшовата, м-ко, м.п.	Квс	Ян Островський, Лукаш Чорниш, Стефан Млодецький	Ф. 11, спр. 9, арк. 328 зв., 868 зв.; НБУВ. ІР, І, 4104, П-97, 117
118	Кодня Стара і Нова, місто, замок, ринок, волость	ЖТ	Криштоф Тишкевич, берестейський воєвода	Ф. 11, спр. 9, арк. 628 зв., 890 зв.
119	Кожушковичі, м-ко	Квс	Київські біскупы	ЇД, т. XXI, s. 272, т. XXII, s. 230
120	Козар (Козаровичі), м-ко, замок	Квс	Олена Горностайова	НБУВ. ІР, І, 4104, 1112, 1283, 1466
121	Козаргород, місто	Квс	Адам Кисіль	НБУВ. ІР, І, 4104, 1236, 1253
122	Козелець, м-ко	Квс	Стефан Аксак	НБУВ. ІР, І, 4104, П-1160
123	Козин (Козичі), м-ко	Квс	Стефан Аксак	НБУВ. ІР, І, 4104, 1776
124	Комишня, м-ко	Квс	Князі Вишневецькі	НБУВ. ІР, І, 4104, П-711
125	Конела, м-ко	Квс	Єва Дем'янська	НБУВ. ІР, І, 4104, 1379
126	Копачів, м-ко	Квс	Тиші-Биковські	Ф. 11, спр. 9, арк. 535 зв., 890 зв.; НБУВ. ІР, І, 4104, 2252
127	Копилов, м-ко	Квс	Самійло Лащ Тучапський	Ф. 11, спр. 9, арк. 892
128	Корнин, місто, замок, волость	ЖТ	Федір Суцанський-Проскура, київський земський писар	Ф. 11, спр. 9, арк. 139, 417 зв., 929 зв.; НБУВ. ІР, І, 4104, П-1635
129	Коростишів, місто, замок, волость, м.п.	ЖТ	Людвік Олізар Волчкевич	Ф. 11, спр. 9, арк. 145, 394, 478

№	назва	повіт	власник	джерела
130	Корчин, м-ко, міські книги, м.п.	ЖТ	Гієронім Зборовський	НБУВ. ІР, І, 4104, 1937, П-981
131	Корчов (Бежов), м-ко, волость	ЖТ	Ян Корчовський, Миколай Кевлич	Ф. 11, спр. 9, арк. 867 зв.
132	Костигород, м-ко	Овр	Стефан Войнаровський	НБУВ. ІР, І, 4104, 1217
133	Котельня, місто, замок, ринок, волость	ЖТ	Ян Замойський, калуский староста	Ф. 11, спр. 9, арк. 245, 876
134	Кочоров, м-ко	ЖТ	Павло Бутович	Ф. 11, спр. 9, арк. 561 зв.; НБУВ. ІР, І, 4104, 1116
135	Кошловці, м-ко	ЖТ?	Юрій Голуб	НБУВ. ІР, І, 4104, 1880, П-1405
136	Красне, м-ко (над р. Оржиця)	Квс	Князь Ярема Михайло Вишневецький	НБУВ. ІР, І, 4104, 1086, 3934
137	Красна Волиця, м- ко	Квс	Єреміяш Тиша- Биковський	Ф. 11, спр. 9, арк. 670 зв.
138	Краснодвір, м-ко	Квс	Тимофій Маркевич Краснодворський	НБУВ. ІР, І, 4104, 3887
139	Краснопіль, м-ко	ЖТ	Князь Владислав Домінік Заславський	НБУВ. ІР, І, 4104, П-308; Ф. 11, спр. 9, арк. 474 зв., 890 зв.
140	Кропивне, м-ко	Квс	Князі Вишневецькі	НБУВ. ІР, І, 4104, 2155
141	Кросятичі (Корос- тятичі Кресятичі), місто, слобода, м-ко	Квс	Людвік Олізар Волчкевич	Ф. 11, спр. 9, арк. 480 зв., 885; НБУВ. ІР, І, 4104, П-737
142	Круків, м-ко	Квс	Адам Кисіль	НБУВ. ІР, І, 4104, П-1163
143	Крукполе (Крупичполе), м-ко	Квс	Князь Ярема Михайло Вишневецький	AGAD, МК, ks. 172, k. 162 v.–163; НБУВ. ІР, І, 4104, 187, 1738
144	Ксаверів, м-ко, м.п.	Овр	Єзуїти	AGAD, МК, ks. 180, k. 289-290
145	Куйловка, м-ко	Квс	Василь Тиша Биковський, Лукаш Вітовський	НБУВ. ІР, І, 4104, П-32
146	Курне, м-ко	ЖТ	Князь Владислав Домінік Заславський	НБУВ. ІР, І, 4104, 757, 938

№	назва	повіт	власник	джерела
147	Кухари (Новий Володимир), м-ко	ЖТ	Адам Кисіль; Петро і Вацлав Зміївські (1646)	НБУВ. IP, I, 4104, 1646, П-168, 1662
148	Лебедин, м-ко	Квс	Ян Данилович, черкаський староста	НБУВ. IP, I, 4104, 854
149	Лещин (Тулин) Старий і Новий, місто, волость	ЖТ	Горностаї, Збігнев і Теофіла Лещинські; Рафал Лещинський, Станіслав Тишкевич	Ф. 11, спр. 9, арк. 247 зв., 874; НБУВ. IP, I, 4104, 275, 421, 423, 596, 3141
150	Липляни, м-ко	Овр	Ян Липленський, секретар й.к.м.	Ф. 11, спр. 9, арк. 553
151	Липники, м-ко	Овр	Софія Вілямова	Ф. 11, спр. 9, арк. 886
152	Липове, місто, м.п.	Квс	Ян Вольський	НБУВ. IP, I, 4104, 1040
153	Лісники, м-ко	ЖТ	Данило Голуб	Ф. 11, спр. 9, арк. 868
154	Лісовичі (Ласовичі), м-ко	Квс	Князі Вишневецькі	НБУВ. IP, I, 4104, 369
155	Лісовщина, місто	Овр	Іскоростинські; Войтех Соколовський (1640)	НБУВ. IP, I, 4104, 1290, П-802; Ф. 11, спр. 9, арк. 876
156	Ловків, м-ко, замочек	ЖТ	Стефан, Павло, Михайло, Абрам Стрибилі	Ф. 11, спр. 9, арк. 482, 497, 869 зв.
157	Логойськ, м-ко	ЖТ	Станіслав Тишкевич (1636)	НБУВ. IP, I, 4104, 821, 954
158	Логойськ Новий, м-ко, замочек	ЖТ	Станіслав Тишкевич (1636)	НБУВ. IP, I, 4104, 821
159	Лохвиця, м-ко	Квс	Князь Ярема Михайло Вишневецький	Ф. 11, спр. 9, арк. 889
160	Лубни (Олександрів), місто, ринок, м.п.	Квс	Князь Ярема Михайло Вишневецький	НБУВ. IP, I, 4104, П-1173, 1266; Ф. 11, спр. 9, арк. 698 зв., 889
161	Лугини, місто, м.п., волость	Овр	Немиричі	РГАДА. Ф. 389, оп. 1, д. 201, л. 27–28; НБУВ. IP, I, 4104, 527, 2739

№	назва	повіт	власник	джерела
162	Луків, місто, замок, ринок, міщани	ЖТ	Олександр Домінік Казановський	Ф. 11, спр. 9, арк. 155
163	Лукомль, м-ко	Квс	Князь Ярема Михайло Вишневецький	Ф. 11, спр. 9, арк. 888 зв.; ŻD, t. XX, s. 85
164	Лутава, м-ко	Квс	Федір Проскура	НБУВ. ІР, І, 4104, П-650
165	Лутава Нова, м-ко	Квс	Федір Проскура	НБУВ. ІР, І, 4104, 1509, П-652; AGAD, МК, ks. 185, k. 279 v.-281
166	Лучин, м-ко	ЖТ	Єзуїти	Ф. 11, спр. 9, арк. 866 зв.
167	Любартів, місто, м.п.	ЖТ	Януш Любомирський, білоцерківський староста, Станіслав Любомирський, краківський воєвода	Ф. 11, спр. 9, арк. 474 зв., 592 зв., 875, 893 зв.; НБУВ. ІР, І, 4104, П-722, 1386
168	Любомир (Ставище), місто, м.п.	Квс	Станіслав Любомирський, краківський воєвода	Ф. 11, спр. 9, арк. 328, 875
169	Макарів (Воронін), місто, замок, волость	Квс	Криштоф Макарович Івашенцевич; Самійло Лащ Тучапський, коронний стражник, овруцький староста	Ф. 11, спр. 9, арк. 189 зв., 360, 564, 749, 888; НБУВ. ІР, І, 4104, 4009, 4024
170	Манджала, м-ко	Квс	Князі Вишневецькі	ŻD, t. XX, s. 88
171	Малин, місто, волость	ЖТ	Федір Єлець	ŻD, t. XXI, s. 224
172	Маслів Став, м-ко	Квс	Михайло і Миколай Лащі	НБУВ. ІР, І, 4104, 1073, 1087
173	Махнівка, місто, волость	ЖТ	Януш Тишкевич, київський воєвода	Ф. 11, спр. 9, арк. 272, 890 зв.
174	Медвин, м-ко	Квс	Олександр Домінік Казановський, польний коронний писар	Ф. 11, спр. 9, арк. 890 зв.; НБУВ. ІР, І, 4104, 3845
175	Межиричка (Товаров), м-ко	Квс	Стефан Святополк-Четвертенський, брацлавський підкоморій	НБУВ. ІР, І, 4304, 1935
176	Межиричка (Переволочна), м-ко	Квс	Самійло Лащ Тучапський, Юрій Немирич (1647)	Ф. 11, спр. 9, арк. 888

№	назва	повіт	власник	джерела
177	Межиричка (Владиславів), м-ко	Квс	Семен Вигура, київський городничий; Іван Новоселецький	Ф. 11, спр. 9, арк. 888; НБУВ. ІР, І, 4104, 1118
178	Межиричка (Межирич, Межирецьке), м-ко	Овр	Войтех Тушевський, Олена Проскуранка; Владислав Хребтович, поручник	Ф. 11, спр. 9, арк. 360, 886 зв.; МК 183, к. 19 v.-21; ks. 189, к. 129 v.-130 v.
179	Миколаїв (Миколаївка, Чайковка), м-ко	Квс	Стефан Стрибиль	Ф. 11, спр. 9, арк. 608 зв., 738; НБУВ. ІР, І, 4104, 1129
180	Миколаївка, м-ко, замочок, брама замковая	ЖТ?	Миколай Цетнер	Ф. 11, спр. 9, арк. 703 зв.
181	Михайлів (Лопань), місто, м.п. (над р. Удай)	Квс	Князь Михайло Вишневецький	НБУВ. ІР, І, 4104, П-622
182	Мінійки, м-ко	ЖТ	Олександр Іллінський	Ф. 11, спр. 9, арк. 867 зв.
183	Миропіль, місто	ЖТ	Князь Владислав Домінік Заславський, конюший коронний	Ф. 11, спр. 9, арк. 305, 888 зв.; НБУВ. ІР, І, 4104, П-899
184	Мироцьк, м-ко, волость	Квс	Києво-Печерський монастир	Архів ЮЗР, ч. 7, т. 1, с. 390–392
185	Мліїв (Мглиїв), м-ко, замок, волость	Квс	Федір Розношинський (1619), Станіслав Конецпольський (1640)	НБУВ. ІР, І, 4104, 586, 4097, П-471, 472, 508; Ф. 11, спр. 9, арк. 609 зв.
186	Многа, м-ко	Квс	Князі Вишневецькі	ŽD, t. XXI, s. 295, 598
187	Могильна, м-ко	Овр	Федір Воронич, київський підчаший; Немиричі	ф. 11, спр. 9, арк. 930 зв.; НБУВ. ІР, І, 4104, 1208
188	Монастирище, м-ко	Квс	Князь Ярема Михайло Вишневецький (1640)	НБУВ. ІР, І, 4104, П-1508; Ф. 11, спр. 9, арк. 889
189	Моровськ (Муравськ), м-ко	Квс	Київські біскупи	НБУВ. ІР, І, 4104, 1509
190	Мотижин, м-ко, замочек, вїт	Квс	Криштоф Макарович (власник діичний);	Ф. 11, спр. 9, арк. 649, 892;

№	назва	повіт	власник	джерела
			Самійло Лащ Тучапський	НБУВ. IP, I, 4104, 1299, 1400, 3859
191	Мотовилівка, м-ко, замок	Квс	Стефан Аксак	Ф. 11, спр. 9, арк. 552 зв.
192	Мошки Старі і Нові, м-ко	Овр	Князі Вишневецькі	НБУВ. IP, I, 4104, 2226
193	Мошни, місто, м.п.	Квс	Князі Вишневецькі	НБУВ. IP, I, 4104, П-161; Архив ЮЗР, ч. 8, т. 5, с. 260
194	Народичі, місто, замочок, волость	Овр	Флоріан Потоцький; Катерина Тишкеви- чівна Костянтинова Єльцова, підстолина київська	Ф. 11, спр. 9, арк. 328, 930 зв.; НБУВ. IP, I, 4104, 740, П-478, 1106
195	Негребов, м-ко	Квс	Києво-Печерський монастир?	НБУВ. IP, I, 4104, П-1492
196	Негребці, м-ко	Квс	Павло Негребецький	НБУВ. IP, I, 4104, П-1133
197	Немильне, м-ко	Жт	Анна Ходкевич, воєводина віленська	Ф. 11, спр. 9, арк. 882 зв.
198	Немиричівка, м-ко	Овр	Стефан Войнаровський	НБУВ. IP, I, 4104, 503
199	Немирівка, м-ко	Овр	Немиричі	НБУВ. IP, I, 4104, 1194
200	Несолонь, місто, волость	Жт	Анна Ходкевич, воєводина віленська	НБУВ. IP, I, 4104, 952; Ф. 11, спр. 9, арк. 882 зв.; ŽD, t. XX, s. 87
201	Нехвороща (Форошня), місто, замок, м.п.	Жт	Флоріан Потоцький	Ф. 11, спр. 9, арк. 267; НБУВ. IP, I, 4104, 1668; РГАДА. Ф. 389, кн. 217, л. 15–16
202	Нещерів, місто, замок	Квс	Ярема Тиша- Биковський	НБУВ. IP, I, 4104, 2479; Ф. 11, спр. 9, арк. 141, 890 зв.; ŽD, t. XXI, s. 245
203	Новий Став, місто, м.п.	Квс	Івашенцевичі- Макаревичі	РГАДА. Ф. 389, оп. 1, д. 207, л. 52 зв.
204	Новосілки (Новосе- лиця, Насташка), м-ко, замок	Квс	Філон Богушевич	НБУВ. IP, I, 4104, 693, 920, 1381; П-21; Ф. 11, спр. 9, арк. 871 зв.

№	назва	повіт	власник	джерела
205	Норинськ, місто, замок, м.п., волость	Овр	Владислав Немирич, Юрій Немирич	Ф. 11, спр. 9, арк. 259 зв., 607; НБУВ. IP, I, 4104, П-641, 1051
206	Обиходи (Обходов), м-ко	Овр	Юрій Лясота, Марина і Каспер Ожеховські	НБУВ. IP, I, 4104, 1038, 1149, 2577
207	Обухів, місто, замок, волость	Квс	Андрій Фірлей, белзький каштелян	Ф. 11, спр. 9, арк. 530, 866; НБУВ. IP, I, 4104, П-862
208	Олевськ, місто, м.п., волость	Овр	Олександр Немирич	НБУВ. IP, I, 4104, 1503; AGAD, МК, ks. 185, k. 409-410
209	Олександрів (Лобня), місто, м.п.	Квс	Князі Вишневецькі	РГАДА. Ф. 389, оп. 1, д. 197, л. 37 об.–38 об.
210	Ольшаниця, м-ко	Квс	Станіслав Конецпольський, краківський каштелян, гетьман польний коронний	Ф. 11, спр. 9, арк. 609 зв.
211	Ольшанка (Ольшана), м-ко	Квс	Князь Владислав Домінік Заславський	НБУВ. IP, I, 4104, 248, П-1060, 1167; Архив ЮЗР, ч. 7, т. 3, с. 392
212	Оране, м-ко	Квс	Києво-Печерський монастир	НБУВ. IP, I, 4104, 3144
213	Оратів, м-ко	Жт	Северин, Василь, Богдан Оратовські	Ф. 11, спр. 9, арк. 190
214	Оревичі (Білі Береги), м-ко	Квс	Києво-Печерський монастир	ŹD, t. XXI, s. 571
215	Оржиця, м-ко, замок (над р. Оржиця)	Квс	Князі Вишневецькі	Atlas Historyczny A. Jabłonowskiego, mapa 13
216	Ориль (Орель, Краснопіль), м-ко	Квс	Ян Драбович Оздиловський, князь Ярема Михайло Вишневецький	НБУВ. IP, I, 4104, П-796; Ф. 11, спр. 9, арк. 888 зв.
217	Орле, м-ко	Квс	Анджей Фірлей	НБУВ. IP, I, 4104, 685, 856
218	Осетрів, м-ко, замок	Квс	Федір Пашкевич	НБУВ. IP, I, 4104, 1003, 1151, П-1388
219	Осники, м-ко	Квс	Максиміліан Бжозовський	НБУВ. IP, I, 4104, 2413

№	назва	повіт	власник	джерела
220	Острожок, м-ко, замочек	ЖТ	Оршуля Машковська, Стефанова Вроновська	Ф. 11, спр. 9, арк. 538; НБУВ. ІР, І, 4104, 1739
221	Остроглядовичі, місто, замок, волость	Квс	Модлішевські; Миколай Абрамович (1640)	НБУВ. ІР, І, 4104, П-450; Ф. 11, спр. 9, арк. 928
222	Охматів, місто, м.п. (білоцерківське ст.-во)	Квс	Станіслав Любомирський, краківський воєвода, Домінік Заславський (1644)	Ф. 11, спр. 9, арк. 328 зв., 874 зв.; НБУВ. ІР, І, 4104, 1942
223	Паволоч, місто, замок, м.п., волость	Квс	Зофія Ходкевичова, віленська каштелянка	Ф. 11, спр. 9, арк. 129 зв., 360
224	Перевод, м-ко	Квс	Вишневецькі	НБУВ. ІР, І, 4104 1043
225	Пилиповичі, м-ко, волость	ЖТ	Пилиповські, Стрибилі	ЏD, t. XXI, s. 561
226	Пирятин (Михайлів), місто, м.п.	Квс	Князь Ярема Михайло Вишневецький	Ф. 11, спр. 9, арк. 889; НБУВ. ІР, І, 4104, 3046, 3847, 4130, П-796
227	Піски, м-ко	Квс	Князі Заславські	ЏD, t. XXI, s. 247
228	Піщане, м-ко	Квс	Богуфал Олексич (1636); Самійло Лащ-Тучапський	Ф. 11, спр. 9, арк. 182 зв.; НБУВ. ІР, І, 4104, 862, 2917
229	Плесецьке, м-ко	Квс	Київські біскупы (1612)	НБУВ. ІР, І, 4304, П-22, 57; Ф. 11, спр. 9, арк. 609 зв.
230	Половецьке, м-ко	ЖТ	Януш Збараський	ЏD, t. XXI, s. 36
231	Полча, м-ко	Овр	Немиричі	НБУВ. ІР, І, 4104, 400
232	Приборськ, місто, волость	Квс	Юрій Немирич	НБУВ. ІР, І, 4104, 3144, П-1373; Ф. 11, спр. 9, арк. 607 зв.; ЏD, t. XXI, s. 582
233	Прилуки, м-ко, замочок, м.п.	Квс	Князь Ярема Михайло Вишневецький	Ф. 11, спр. 9, арк. 246, 704, 889
234	Пуліни, м-ко, замочек, волость	ЖТ	Станіслав Тишкевич, київський чашник	Ф. 11, спр. 9, арк. 23, 444 зв., 704; НБУВ. ІР, І, 4104, 1237, 2312, 3066, 3920

№	назва	повіт	власник	джерела
235	П'ятки, м-ко	ЖТ	Князь Домінік Заславський; Ян Дубровський (1633)	НБУВ. ІР, І, 4104, 595, П-1408, 1577; Ф. 11, спр. 9, арк. 785 зв., 884 зв.
236	Радогощ, м-ко, волость	Квс	Миколи Пустинного монастир	ЗД, т. XXI, s. 381, 495
237	Радомишль, м-ко, замочок, волость	ЖТ	Києво-Печерський монастир	Ф. 11, спр. 9, арк. 475, 892 зв.; AGAD, МК, ks. 189, k. 60–61; НБУВ. ІР, І, 4104, П-1145
238	Райки, м-ко	ЖТ	Князь Самійло Корецький	НБУВ. ІР, І, 4104, П-1126
239	Раївка, м-ко	ЖТ	Петро Кучборський (1645)	НБУВ. ІР, І, 4104, 322
240	Рафалів, м-ко	ЖТ	Юрій Немирич (власник), Миколай Малинський (посесор)	Ф. 11, спр. 9, арк. 770 зв., 883
241	Ржищів (Рищов), м-ко, замок	Квс	Філон Воронич, підкоморій київський (недавно померлий — на 1640 р., потім сини — Федор і Миколай, Марина — дружина), Стефан Стрибиль	НБУВ. ІР, І, 4104, 266, 1345, П-108, 390, 632; Ф. 11, спр. 9, арк. 157 зв., 708 зв.
242	Рожів (Рожаїв, Рожов), м-ко, м.п., замочок, волость	Квс	Стефан Лозка (1619), Михайло Лозка та Зофія Кашевська Лозчина	Ф. 11, спр. 9, арк. 251, 486 зв.; НБУВ. ІР, І, 4104, 1009, 3845
243	Рожів Новий, м-ко (над р. Десна)	Квс	Михайло Аксак, Стефан Аксак	НБУВ. ІР, І, 4104, П-1140
244	Розважів, місто, слобода	Квс	Людвік Олізар Волчкевич	Ф. 11, спр. 9, арк. 480 зв.; НБУВ. ІР, І, 4104, П-1128, 1492, 1686, 1698
245	Рокитна, м-ко, замок	Квс	Андрій Фірлей, Станіслав Гурський (державця 1640–1646); Домінік Заславський	Ф. 11, спр. 9, арк. 870; НБУВ. ІР, І, 4104, 1094
246	Рокошвар, м-ко	Квс	Станіслав Любомирський, краківський воєвода	РГАДА. Ф. 389, оп. 1, д. 214, л. 275–279 об.; НБУВ. ІР, І, 4104, П-1019; Ф. 11, спр. 9, арк. 875

№	назва	повіт	власник	джерела
247	Романчиці, м-ко (суч. Білорусь)	Овр	Княгиня Кристина (?) Радивилова	Ф. 11, спр. 9, арк. 925
248	Ружинів Новий (Бернава), місто, м.п., волость	Жт	Князі Ружинські, князі Вишневецькі (1645)	НБУВ. ІР, І, 4104, 198
249	Ружин Старий, місто і замок	Жт	Настасія Гавратинська Янова Милковська	Ф. 11, спр. 9, арк. 189, 545, 887 зв.
250	Русанів, м-ко	Квс	Юрій Глібович, підстолій ВКЛ; Самійло Корецький	Ф. 11, спр. 9, арк. 872 зв.; НБУВ. ІР, І, 4104, 3986, 4261, 4272
251	Самуельпіль, м-ко, м.п.	Квс	Самійло Горностай, київський підкоморій (1616); Теофіла Горностайова	НБУВ. ІР, І, 4104, 972
252	Санжарів, м-ко (Черк. староство)	Квс	Олександр Іллінський	НБУВ. ІР, І, 4104, П-824; Ф. 11, спр. 9, арк. 609 зв.
253	Саравка, м-ко (Білоц.)	Квс	Домінік Заславський (1646)	НБУВ. ІР, І, 4104, 1942
254	Сарнопіль, м-ко	Овр	Юрій Лясота	РГАДА, ф. 389, оп. 1, д. 207, л. 16 об.–17 об.; Ф. 11, спр. 9, арк. 885 зв.; НБУВ. ІР, І, 4104, 1767, 3883
255	Світильнів, м-ко, замок, волость	Квс	Михайло Аксак, посесор на 3 роки Ян Блендовський	Ф. 11, спр. 9, арк. 83, 294 зв., 872 зв.
256	Сенча, місто, замок	Квс	Князь Юрій Вишневецький, Ярема Михайло Вишневецький	НБУВ. ІР, І, 4104, П-1174; ŽD, t. XXI, s. 598
257	Синиця, м-ко, м.п.	Квс	Анджей Фірлей	НБУВ. ІР, І, 4104, 1978, П-692
258	Синявка, м-ко	Квс	Зигмунт з Войтовець, брацлавський підстароста	НБУВ. ІР, І, 4104, 1144
259	Сліпород, м-ко	Квс	Князь Юрій Вишневецький, Ярема Михайло Вишневецький	НБУВ. ІР, І, 4104, 369; Архив ЮЗР, ч. 2, т. 1, с. 387
260	Слобин, м-ко	Квс	Борис Грязний	НБУВ. ІР, І, 4304, П-1160

№	назва	повіт	власник	джерела
261	Словечня (Каменщицзна), місто, в'їт, міщани, волость	Овр	Віленське біскупство	НБУВ. ІР, І, 4104, 2577, П-1289
262	Слободище, місто, передмістя, замок, волость	Жт	Антоній Тишкевич, посесор Андрій Червинский (1640)	Ф. 11, спр. 9, арк. 236, 312, 893 зв.
263	Смоловка, м-ко	Жт	Абрам Стрибиль (1645)	НБУВ. ІР, І, 4104, 278
264	Снітилівка, м-ко	Квс	Київські біскупи	НБУВ. ІР, І, 4104, П-21; <i>ЅД</i> , т. XX, s. 79
265	Снятин (Глінськ), м-ко	Квс	Князь Юрій Вишневецький, Ярема Михайло Вишневецький	<i>ЅД</i> , т. XXI, s. 598; Ф. 11, спр. 9, арк. 889; НБУВ. ІР, І, 4104, 369
266	Собечин, м-ко	Жт	Ставецькі	<i>ЅД</i> , т. XXI, s. 226, 238
267	Соколів (Соколов), місто, замок, костел домініканців, волость	Жт	Станіслав Тишкевич, Януш Тишкевич (1645)	НБУВ. ІР, І, 4104, 3066, П-530, 718, 723, 1230, 1587
268	Солтанів (Солов'їв), м-ко, замок, м.п.	Квс	Солтани, Стефан Аксак	НБУВ. ІР, І, 4104, 722, 3988, П-441
269	Сошників, м-ко, замок	Квс	Олена Гулевичівна, колишня Лозчина, теп. Козинська	Ф. 11, спр. 9, арк. 175
270	Сребрне, м-ко	Квс	Князь Ярема Михайло Вишневецький	Ф. 11, спр. 9, арк. 889
271	Стависьки, м-ко	Жт	Кучборський	НБУВ. ІР, І, 4104, 1195
272	Ставище, місто з присілками	Квс	Юзеф Лозка, Андрій Соколовський (1645)	НБУВ. ІР, І, 4104, 197, П-829, 835
273	Стайки, м-ко, волость	Квс	Князь Самійло Корецький; Ян Домбровський, державця (1640)	НБУВ. ІР, І, 4104, П-803, 883; Ф. 11, спр. 9, арк. 876
274	Старосільці, м-ко	Жт	Бальцер Лагевницький	НБУВ. ІР, І, 4104, П-47
275	Степанів (Баваровка), м-ко	Жт	Юрій Немирич	Ф. 11, спр. 9, арк. 883
276	Степанівка (Стефанівка, Лукашов), місто	Квс	Пані Козлонтковська, Борис Грязний	Ф. 11, спр. 9, арк. 164; НБУВ. ІР, І, 4104, 1052

№	назва	повіт	власник	джерела
277	Стефанів (Шершні), м-ко, волость	ЖТ	Людвікова Олізарова	НБУВ. ІР, І, 4104, 285, 4114
278	Стрежов (Стрижівка), м-ко	ЖТ	Валерій Халайм; Максиміліан Бжозовський	НБУВ. ІР, І, 4104, 736, 1121
279	Стремигород, м-ко	Квс	Стефан Войнаровський	НБУВ. ІР, І, 4104, 1182
280	Студена Вода, місто, замок, ринок	ЖТ	Людвік Олізар Волчкевич, ротмістр й.к.м.	Ф. 11, спр. 9, арк. 145, 496, 554, 872
280	Сущани, м-ко	Овр	Проскури-Сущанські	НБУВ. ІР, І, 4104, П-1160
282	Сущани Нові, м-ко	Овр	Проскури-Сущанські	AGAD, МК, ks. 185, k. 279 v.–281
283	Таборовка, м-ко	Квс	Марк Гдешинський; Теофіла Хмелецька (1640)	Ф. 11, спр. 9, арк. 326, 890 зв.; НБУВ. ІР, І, 4104, П-674, 675
284	Тараща, м-ко	Квс	Миколай Лесевич	Ф. 11, спр. 9, арк. 870
285	Тетіїв, місто, м.п.	Квс	Князі Острозькі, Заславські	ZD, t. XXI, s. 515, 552
286	Тишпіль, м-ко	ЖТ	Тиші-Биковські	НБУВ. ІР, І, 4104, 1224
287	Токарів, м-ко	Квс	Теофіла Собесьька	НБУВ. ІР, І, 4104, 1029
288	Топорище, місто, волость	ЖТ	Юрій Немирич	Ф. 11, спр. 9, арк. 607 зв., 884
289	Торчин (Вирлоок), м-ко	ЖТ	Стефан Стрибиль	Ф. 11, спр. 9, арк. 271, 608 зв., 738, 876 зв.
290	Торчиці, м-ко	Квс	Княгиня Євгенія Катерина на Збаражу Вишневецька, конюшина коронна	Ф. 11, спр. 9, арк. 606
291	Трипілля, місто, замок, м.п., волость	Квс	Максиміліан Бжозовський (1638–1644)	НБУВ. ІР, І, 4104, 199, 736, П-1008, 1105; Ф. 11, спр. 9, арк. 866
292	Троянів (Троянівка), місто, замочок, волость	ЖТ	Федір Воронич, Олександра Вороничова Ободенська (1640)	Ф. 11, спр. 9, арк. 265, 303 зв., 877, 354; НБУВ. ІР, І, 4104, 311, П-575, 678

№	назва	повіт	власник	джерела
293	Тульча (Сльча), м-ко	Квс	Ясліковський Н.	AGAD, МК, ks. 186, k. 365–365 v.
294	Турбовка (Пушин), м-ко, замок	Жт	Александр Ігнатій Єлець	Ф. 11, спр. 9, арк. 192
295	Турчиновка (Турчин), м-ко, м.п.	Жт	Адам Олізар Волчкович, Стефан Войнаровський, орендар Станіслав Третяк (1640)	Ф. 11, спр. 9, арк. 329 зв., 428, 877; РГАДА. Ф. 389, оп. 1, д. 206, л. 10–11.
296	Тясмин, м-ко	Квс	Олександр Конецпольський	НБУВ. ІР, І, 4104, 1028
297	Ушниця, м-ко	Квс	Князі Вишневецькі	НБУВ. ІР, І, 4104, 369
298	Ушомир, м-ко	Овр	Самійло Горишевський	НБУВ. ІР, І, 4104, 1579
299	Фастів (Новий Верещин), місто, м.п., волость	Квс	Київські біскупы	Ф. 11, спр. 9, арк. 609, 932
300	Федорів, місто, м.п.	Овр	Федір Воронич	AGAD, МК, ks. 185, k. 291-292
301	Фридрихов (Фридровка), м-ко	Жт	Тишкевичі	НБУВ. ІР, І, 4104, 685, 856
302	Хабне, місто, замок, місто, волость	Овр	Щасний Харлинський, Лукаш Модлішевський	Ф. 11, спр. 9, арк. 481, 869, 925; НБУВ. ІР, І, 4104, 682
303	Халаїмгородок (Жерделів), м-ко	Жт	Князі Ружинські, Миколай Диський (1646)	НБУВ. ІР, І, 4104, 1113, 3092
304	Хамбиків, м-ко	Квс	Марина Халаймова	НБУВ. ІР, І, 4104, 937; ŽD, t. XXI, s. 462
305	Ходорів (Ходорівка), м-ко, волость	Квс	Данило Голуб; Самійло Корецький (1645)	Ф. 11, спр. 9, арк. 867 зв.; НБУВ. ІР, І, 4104, 221
306	Ходорків, місто, замок, волость	Квс	Ярема, Ян, Павло Тиші-Биковські	Ф. 11, спр. 9, арк. 46 зв., 167, 215, 930 зв.; НБУВ. ІР, І, 4104, 2334, П-709, 868, 1014
307	Ходосівка, м-ко, брама міська	Квс	Князь Самійло Корецький	Ф. 11, спр. 9, арк. 654

№	назва	повіт	власник	джерела
308	Хойники, м-ко	Овр	Миколай Абрамович, мсти славський воєвода	НБУВ. IP, I, 4104, 2881
309	Хомутець, м-ко	Квс	Князь Ярема Михайло Вишневецький	Ф. 11, спр. 9, арк. 888 зв.
310	Хорол (Ярослав), м-ко	Квс	Князь Ярема Михайло Вишневецький	Ф. 11, спр. 9, арк. 535 зв. 888 зв.; НБУВ. IP, I, 4104, П-1013, 1017, 1018, 1423
311	Цибулів, м-ко	Квс	Олександр Фащевський	НБУВ. IP, I, 4104, 1760
312	Чорнобиль, місто, замок, волость	Квс	Казимир Лев Сапега, надвірний маршалок ВКЛ	ф. 11, спр. 9, арк. 871, 931; НБУВ. IP, I, 4104, 1372
313	Червоне, м-ко, вїйт	Жт	Феліціян Тишкевич, берестейський воєвода	НБУВ. IP, I, 4104, 1668, 2894, П-1293; Ф. 11, спр. 9, арк. 870
314	Черняхів, місто, замок, волость	Жт	Самійло Горностай, Юрій Немирич (1640)	РГАДА. Ф. 389, оп. 1, спр. 206, арк. 138; Ф. 11, спр. 9, арк. 176 зв., 606
315	Чорногородка, м-ко	Квс	Київські біскупи	Ф. 11, спр. 9, арк. 609
316	Чорнухи (Констан- тиновка), м-ко	Квс	Князь Ярема Михайло Вишневецький	Ф. 11, спр. 9, арк. 889; ŽD, t. XXI, s. 598
317	Чорторя, місто, м.п.	Квс	Князь Владислав Домінік Заславський, конюший коронний, староста луцький	НБУВ. IP, I, 4104, П-1546; РГАДА. Ф. 389, оп. 1, спр. 214, арк. 114– 115; Ф. 11, спр. 9, арк. 888 зв.
318	Чуднів, місто, замок, м.п., волость	Жт	Князь Владислав Домінік Заславський, конюший коронний, луцький староста	Ф. 11, спр. 9, арк. 147 зв., 69; НБУВ. IP, I, 4104, П-147, 899
319	Чумгак, м-ко	Квс	Олександр Конецпольський	НБУВ. IP, I, 4104, 1043
320	Шумськ, м-ко	Жт	Філон Воронич, київський підкоморій	Ф. 11, спр. 9, арк. 879; НБУВ. IP, I, 4104, 1773

№	назва	повіт	власник	джерела
321	Щеніїв, м-ко	ЖТ	Щеніївські	НБУВ. IP, I, 4104, 3861
322	Яблонна (Яблонка), м-ко	Квс	Кириян Мінковський	AGAD, МК, ks. 182, k. 145 v.–146
323	Яблонів, м-ко	Квс	Олександр Конецпольський	НБУВ. IP, I, 4304, 210, П-704; AGAD, МК, ks. 172, k. 162 v.–163
324	Янівка, м-ко, м.п., в'їт, бурмистр	ЖТ	Ян Ярмолинський	Ф. 11, спр. 9, арк. 682 зв., 840 зв.
325	Янушгород, м-ко	ЖТ	Тишкевичі	НБУВ. IP, I, 4104, 3873, 3932
326	Янушпіль, м-ко	ЖТ	Князь Владислав Домінік Заславський, конюший коронний	Ф. 11, спр. 9, арк. 682 зв., 888 зв.
327	Янушпіль (Піски), м-ко	Квс	Князь Ярема Михайло Вишневецький	Ф. 11, спр. 9, арк. 889
328	Ясногородка, м-ко, в'їт	Квс	Князь Самійло Корецький; Данило Голуб	Ф. 11, спр. 9, арк. 734, 866; 661, 931
329	Ястребне, м-ко	Квс	Анджей Казановський	НБУВ. IP, I, 4104, П-47